

TÖRTÉNELEM ~ NÉPELET ~ NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

VII. évfolyam (2013) 3. szám

Magyar Tudomány Napja Székelyudvarhely, 2013

Az Udvarhelyszéki Tudományért díjat 2011-ben Szabó K. Attila vette át

A 2011. évi gálaesten fellépett Sófalvi Emese és Filtner Tünde

Az Udvarhelyszéki Tudományért díjat 2012-ben Zepezsaner Jenő vette át

A 2012. évi gálaesten a Cantuale énekegyüttes lépett fel

Székelyudvarhelyen az idén a hetedik alkalommal készülünk a Magyar Tudomány Napjának megünneplésére. Rendezvényeink november 8-án és 9-én zajlanak. Az immár hagyományossá vált tudományos konferencia helyszíne a székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatal Szent István terme, témája: Népeség és gazdaság a Székelyföldön. Az érdeklődők jeles magyarországi és romániai magyar kutatók előadásait hallgathatják meg. Előadók lesznek: Balaton Petra (Budapest), Balogh Judit (Miskolc), Csáki Árpád (Sepsiszentgyörgy), Cserey Zoltán (Sepsiszentgyörgy), Garda Dezső (Gyergyószentmiklós), Gidó Csaba (Székelyudvarhely), Nagy Botond (Sepsiszentgyörgy), Oborni Teréz (Budapest), Oroszi Sándor (Budapest), Pakot Levente (Budapest), Róth András Lajos (Székelyudvarhely), Tóth Levente (Kolozsvár), Tüdösné Simon Kinga (Sepsiszentgyörgy). A konferencia elnöki tisztét Egyed Ákos (Kolozsvár) tölti be.

A konferencia célja, hogy a Székelyudvarhely város Polgármesteri Hivatala által kezdeményezett és támogatott, Székelyföld és a székelység történetét tárgyaló monografikus jellegű munka szerzőinek kutatómunkáját segítse, felhívva a figyelmet az említett témában végzett legújabb kutatások eredményeire.

Az Udvarhelyszéki Tudományért díj átadására szombat délután a székelyudvarhelyi Művelődési Ház koncerttermében kerül sor. A rövid zenés köszöntővel kezdődő műsort a díjazott tevékenységét bemutató kisfilm követi, majd a díj átadása. A díjat bronz kislasztika és a szervezést felvállaló Areopolisz Egyesület (Történelmi és társadalomtudományi kutatócsoport) vezetősége által kiállított oklevél alkotja. Az előbbi Sánta Csaba szovátai szobrászművész alkotása. Az Udvarhelyszéki Tudományért díjat 2007-ben a hirtelen elhunyt Dávid László családja vette át, 2008-ban Balla Árpád orvos, 2009-ben Benkő Elek régész, 2010-ben Biró G. Albert matematikatanár. 2011-ben Szabó K. Attilát díjaztuk a neveléstörténet terén kifejtett munkásságáért, 2012-ben pedig Zepezsaner Jenő történezt a helyismereti források kutatása terén elért eredményeiért.

Idei évi rendezvényeink támogatói: Harghita Megye Tanácsa a Harghita Megyei Hagományörzési Forrásközponton keresztül, Székelyudvarhely város önkormányzata, Bethlen Gábor Alap. Köszönjük a székelyudvarhelyi Művelődési Háznak, hogy Tudomány Napi záróünnepségünknek évről évre termet biztosít.

Szeretettel várjuk rendezvényeinken!

Kolumbán Zsuzsánna

Fotótábor Korond községben

Korond. Fotó: Vincze László (Sepsiszentgyörgy)

Udvarhelyszék legnépesebb, legismertebb községközpontjában, a kerámiajáról világszerte ismert Korondon és a közigazgatásilag hozzá tartozó Atyhában, Fenyőkúton, Kalondán és Pálpatakán 2013. április 19–26. között zajlott a XXVII. Orbán Balázs szemével elnevezésű dokumentációs fotótábor. Szervezői a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Korond község polgármesteri hivatala és az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület volt, részt vettek: Antal Levente (Sepsiszentgyörgy), Balázs Ödön (Székelyudvarhely), Bartók Izabella (Sepsiszentgyörgy), Erős Zoltán (Gyergyószárhegy), Fekete Réka (Székelyudvarhely), Kerekes István (Kazincbarcika – Magyarország), Kozma Erzsébet (Zetelaka), Tiszavölgyi Zsolt (Füzesabony – Magyarország), Tordai Ede (Marosvásárhely), Vincze László (Sepsiszentgyörgy). A tábor a 2002-től beindított fényképanyag-gyűjtés lezárásának is tekinthető, és a községnek olyan képi ábrázolása valósult meg, melyhez hasonló sosem készült eddig.

Korond. Fotó: Antal Levente (Sepsiszentgyörgy)

ÖRÖKSÉGÜNK Történelem. Népélet. Néphagyomány. VII. évf. (2013) 3. szám

Lábjegyzet

4 Hermann Gusztáv Mihály: A német tőke szerepe Erdély iparosításában

6 Róth András Lajos: Kés, villa, olló... szakemberek kezébe való

História

8 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében

19. Szerzemények és adományok gyűjteménye (II.)

11 Mihály János – Nyárádi Zsolt: Lövete középkori templomai

Népi kultúra

14 Lőrincz József: Petőfi-folklorizáció két székelypetki népballadában

16 Jakab Rozália: Farkaslaka. Településtörténeti emlékek, hiedelmek

18 Gálfalvi Gábor: Régi idők falusi élete

19 Bede Erika: Papolc népművészete és népelete. A mindennapi élet Papolcon: ház és ruházat

Jelzések, emlékek, vélemények

22 Balácsi Dénes: Brassói szolgák, szolgálóleányok

23 P. Buzogány Árpád: Rovásjelek egy bágyi kövön

Forrásközelben

25 Mihály János: Házak, utcák, szomszédságok, örökségek a 17. századi Székelyudvarhelyen és határában

Tárgyi örökségünk

27 Kelemen Albert: Százhusz éves a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola

30 Róth András Lajos: A színes papír történetéből. Színes papírok felhasználása

A címlapon: Almaszüret Süköben. Fotó: Balázs Ödön.

Médiapartnerek:

UDVARHELYI
Híradó

H
K
Hargita Kiadó

szabadidőkalauz

ÖRÖKSÉGÜNK: Történelem. Népélet. Néphagyomány. VII. évfolyam (2013) 3. szám

Megjelenik negyedévente.

Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolombán Zsuzsánna.

Szerkesztőbizottság: P. Buzogány Árpád, Kovács Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán.

ISSN 2067-7367

© A szerkesztőség előzetes értesítése, beleegyezése nélkül tilos a lapban közölt írásokat újra megjelentetni.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. szám, II. emelet.

A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szócs Klára) telefonszámon, illetve az megrendeles@oroksegunk.ro e-mail címen. További információk a www.oroksegunk.ro honlapon találhatók.

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt.

A német tőke szerepe Erdély iparosításában¹

Mindannyiunk emlékeiben – akik 1989 előtt valamilyen szinten kapcsolatba kerültünk a társadalomtudományokkal – a tőke valami ördögi kreációként tűnik elő, mely csupán nemzeti és egyéni sorsokat rombolt egy szűk kisebbség busás hasznára. Az „idegen” tőkére pedig – az akkori kötelező szóhasználatban – mindez hatványozottan igaz kellett legyen. Az 1990 előtti vonatkozó szakirodalom is ezt a felfogást tükrözi, még akkor is, ha olykor kimondatlanul a vázolt jelenségekből egyéb derül ki. Merthogy már az ekkor közölt adatsorokból is kitűnik, hogy a tőkének, és hangsúlyos módon az „idegen” tőkének igenis pozitív szerepe volt egyes vidékek gazdasági felzárkózásában, hiánya pedig elmaradottságot, megélhetési problémákat, szociális válságot, kivándorlási hullámokat generált.

Nagy Róbert azon szerencsés nemzedékhez tartozik, mely ez irányú vélekedését és kutatói következtetéseit nem kellett madár- és virágnyelven megfogalmazza, adatsorait nem kellett cenzúrázza, hanem arról írhatott, amiről eleve szeretett volna, úgy, ahogyan ezt jónak látta.

A könyv egy 2008-ban megvédett doktori disszertáció céljának megfelelően továbbszerkesztett változata. A szerző disszertációján még Magyarai András irányításával kezdett el dolgozni, majd a mindannyiunk által kedvelt és tisztelt Magyarai professzor halála után Nicolae Bocșan témavezetésével fejezte be munkáját. A témát felgöngyölítő kutatói tevékenysége igen szerteágazó: a Román Nemzeti Levéltár különböző kirendeltségeiben (Brassó, Kolozsvár, Nagyszeben, Temesvár) végzett vizsgálódások mellett a Magyar Országos Levéltár, a Majna-Frankfurtban található Deutsche Bank Történeti Levéltára, a berlini Bundesarchiv, a bécsi Bank Austria Levéltára állagaival is dolgozott. Munkáját jelentősen segítették külföldi tanulmányútjai: a berlini Freie Universität-on lebonyolított „peregrinációja” – hogy erdélyi eleink régi szóhasználatával éljünk –, illetve a csehországi Olomuc František Palac-

ký-ról elnevezett egyetemén az Erasmus program keretében végzett vendégoktatói tevékenysége.

Nagy Róbert könyvéből kibontakoznak azok a körülmények, amelyek a német tőke erdélyi térhódítását lehetővé tették. A kezdeti terjeszkedés idején ebben szerepe volt a németosztrák nyelvi közösségnek, az 1850-es vámunióknak, majd főleg annak a nyelvi (és ezzel együtt mentalitásbeli, illetve gazdasági-termelési kultúrabeli) közegnek, ami Erdélyben és a Partiumban létezett.

A bevezetőben a szerző kitér a vázolt téma időbeli kereteinek munka közben történt változására is, ami egy eléggé jellemző folyamatnak tűnik. Először az 1852 és 1900 közti időszakot szerette volna vizsgálni, de a kutatás során célszerűbbnek látta az 1852–1914 közti időszak célbavételét, végül a folyamatok összefüggései arra készítették, hogy az 1880–1918 közti időintervallumot válassza kutatása keretéül. Vizsgálata céljaul tűzte ki az erdélyi tőkeberuházások eredetének pontos dokumentálását, útjukat a forrásoktól az erdélyi célterületeikig, a korszak német tőkeberuházásainak pontos erdélyi feltérképezését.

Azt is kifejti, hogy értelmezése szerint mit fed a „német tőke” kifejezés: azokról a beruházásokról van szó, amelyek az 1870 utáni Német Birodalomból érkeztek. A kutatások so-

rán – az összefüggések okán – természetesen nem mellőzhetette az előzményeket a Német Államszövetség korszakából, illetve a még korábbiakat, a nyugati térség német államaiból érkezőket.

A kutatott terület: az 1867 után Keleti Károly statisztikus által körvonalozott „statisztikai Erdély”. Itt is szükség volt viszont a célterületet érintő apró finomításokra. Ebből az egységből ugyanis kimarad a Szilágyság, mely viszont a Kolozsvári Kereskedelmi Kamara felügyelete alá tartozott (hasonlóképpen a „statisztikai Erdély” területével), tehát a kutató nem mellőzhetette az itteni jelentősebb beruházások vizsgálatát. Továbbá – megint csak az összefüggések okán – nem lehetett túllépni bizonyos szomszédos területek (kiemelten Bihar, Szatmár, Arad vármegyék) azonos eredetű beruházásainak bár vázlatos áttekintésén. Merthogy itt is vannak adminisztratív jellegű átfedések (a statisztikai körzetek és Kereskedelmi Kamarák illetékességi területei közti összefonódások), nem beszélve arról, hogy bizonyos vállalatok itt is, ott is rendelkeztek termelőegységekkel.

A másik kérdés, amire a szerző válasszal tartozott: miért korlátozódik vizsgálata (a konkrét összefüggések okán tett kutatási terület-tágításoktól eltekintve) a (kvázi-) történeti Erdélyre? Miért nem foglalkozik immár a Partiummal kibővült országgrésszel? Az indoklás ezzel kapcsolatosan is megtörténik: mert lényegesen különböző gazdasági-társadalmi környezetekről van szó. A Partium területén már 1857-58-ban a magyarországgal összeszőződő tekintélyes vasúthálózat épül ki, ezzel szemben Kolozsvárra 1870-ben, Brassóba 1873-ban érkezik az első vonat... És hol van még a Székelyföld, vagy az országgrész számos egyéb, gazdaságilag egyre inkább elszigetelődő és leszakadó területe? Másfelől Erdély jelentős, főleg délkeleti részei szoros gazdasági kapcsolatokat áptak a Kárpátokon túli területekkel. A szász vidék és a Székelyföld ipari meg kézműves termékei jelentős mértékben és hagyományosan ebbe az irányba vándoroltak. Az 1886 és 1896 közti vámháborús körülmények ezt a régóta működő forráskönyvet felülírják, ami súlyos

*A Segesvár–Szentágota
vasútvonal építése
(www.agnetheln.ro)*

válságállapotokat idéz elő Délkelet-Erdélyben, míg a Partium – más gazdasági irányultsága okán – ebből jószerezivel semmit sem észlel.

A könyv hat fejezetre tagolódik. Az első fejezet általánosságban foglalkozik a 19. század második felének és a 20. század elejének tőkeberuházási folyamataival. A következő kiemelten a német gazdaság e korszakbeli fejlődési trendjeit követi, különös tekintettel a Kelet- és Délkelet-Európába irányuló tőkeberuházások kérdésére. A harmadik fejezet Erdély makroökonomiai vázlatát adja, kitérvén a korabeli közigazgatási tagolódásra, azokra a körülményekre, amelyek idevonzották a befektetőket, valamint a befektetések szűk célterületeire és jellegére. A negyedik fejezet Erdély gazdasági szerepét az Osztrák–Magyar Monarchia együttesének keretében és összefüggéseiben próbálja boncolgatni, rávilágítva országrészünk periférikus jellegére, mely nem csupán területileg, de gazdasági szempontból is érvényesül; az állam és a helyi polgárság regionális gazdaságélénkítő próbálkozásaira. Az ötödik általában summázza az 1850 és 1918 közötti, Erdélyben történt külföldi tőkeberuházásokat. A hatodik, egyben a legnagyobb kiterjedésű, szintén hat alfejezetre tagolódó fejezet már célirányosan a vasútépítésben (hangsúlyos módon a helyi és regi-

onális érdekű vasútvonalak építésében erőteljes), a szén- és vasérckitermelő, illetve kohászati iparban, a feldolgozó és vegyi iparban, a cukorgyártásban, a villamosenergia-termelésben, valamint a bauxit és metángáz kitermelésében történt német tőkeberuházások kérdésével foglalkozik.

A német tőke erdélyi aránya nem volt elsöprő mértékű: az osztrák és francia befektetők mellett e tájegységben körülbelül 35%-ot lefedő rész illeti. Fontossága inkább abban rejlik, hogy új, a korban igen korszerűnek számító technológiák meghonosodását tette lehetővé, továbbá a régió természeti adottságait kihasználó egyes iparágak erőteljes fejlődését, a helyi és regionális érdekű vasutak építésében való jelentős (90%) részesedése révén pedig addig elmaradott vidékek felzárkózásához adott fontos impulzust. A német tőkével alapított részvénytársaságok alkalmazottai szerény, de hosszú távon megbízhatóan stabil jövedelemhez jutnak, technikai képzettségük, általános

igényszintjük magasabb az egyéb területeken dolgozóknál. E részvénytársaságok nyugdíjpénztárai határozottan pozitív szerepet játszottak az érintett vidékek hiteléletében, hiszen a helyi lakosságnak általuk nyújtott hitelek jóval előnyösebbek minden más, a térségben elérhető konstrukciónál, üzleteik pedig jó minőségű termékeket kínálnak – ismét nem csupán az alkalmazottaknak! – igen kedvező áron...

A kötet végén a szerző a kérdéskör részletes szakirodalmát vonultatja fel, mondandóját jól szerkesztett és szemléletes térképekkel teszi térben követhetővé, részletes statisztikai táblázatok segítik a kérdéskörben való elmélyülést és további vizsgálódást, végül pedig a könyv teljes terjedelmében szükség szerint többnyelvű hely-, személynév- és tárgymutatók könnyítik a tájékozódást.

Összegezve tehát: Nagy Róbert munkája a késő újkori tematikájú gazdaságtörténeti kutatások fontos eredménye, egyben újabb – helyi szinten tovább részletezhető, árnyalható – vizsgálódások lehetséges kiindulópontja, támasza.

Hermann Gusztáv Mihály

Nagy Róbert: *Capitalul – forță a transformării. Rolul capitalului german în industrializarea Transilvaniei (1880–1918)*. Presa Universitară Clujeană, 2011.

Nagy Róbert 1976-ban született a Hunyad megyei Zsilyvajdejvulkánban. Középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi Tamási Áron Elméleti Líceumban végezte. Egyetemi diplomáját a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karán szerezte 1998-ban, majd a nevezett intézményben folytatta mesteri tanulmányait. 1999-től az BBTE Újkortörténeti Tanszékének gyakornoka, tanársegéde, 2011-től a BBTE Magyar Történeti Intézetének adjunktusa. Doktori disszertációját 2008-ban védte meg. Kutatási területe: Erdély és a közép-európai térség gazdaság- és társadalomtörténete a 19-20. században. Számos tanulmány szerzője (lásd: kmti.hiphi.ubbcluj.ro/emberek/nagy_robert-miklos).

Kés, villa, olló... szakemberek kezébe való

BUDAPEST 2011

Recska Endre szerzőségében és magánkiadásában pár évvel ezelőtt megjelent, két igen érdekes és hasznos szakkönyvet mutatunk be olvasóinknak. Érdeklődő olvasóink közt muzeológus szakembereinket, a speciális gyűjtemények gondozóit szeretnénk tudni. Egyébként minden érdeklődőnek ajánljuk. Hogy e kötetek bemutatására csak most kerül sor, annak egyik oka épp a szerzői kiadás jellegéből adódik. Alulírott, kaszapengék beazonosításához keresve támpontokat, bukkant rájuk a világhálón.

BUDAPEST 2007

Az első kiadvány a faipari kézi szerszámokon (balták, fejszék, szerkercék, bárdok, gyaluvasak, vésők, kézi vonókések stb.)¹, a második a késeken, borotvákön, ollókon, vágó- és szűrőfegyvereken² található, az Osztrák–Magyar Monarchia és Magyarország területén 1876–1945 között bejegyzett védjegyeket tárja fel és fejti meg.

Recska Endre több évtizede gyűjtve e szerszámokat, értőn igazít el a közel 2000, bizalmat kiérdemelt, megbízhatóságot, garanciát, minőséget jelképező védjegy között. A két kötet azért is tart nagyobb figyelemre igényt térségeinkben, mivel mindenkor mestereink a címekben jelzett területeken szerezték be leginkább eszközeiket, szerszámaikat. Régi, funkcióját, rendeltetését vesztett, de még fennmaradt, ám akár élő műhelyekben is tucatjával található olyan régebbi – tán ereklyeként őrzött – kézi szerszámok, amelyek ebben a két könyvben felsorolt, bemutatott, leírt védjegyek valamelyikét hordozzák magukon. Múzeumaink raktáraiban felhalmozott – valamikori kiállításról álmódó – szerszámainak értékelését, eredetének tisztázását mindenképpen segítik és megkönnyítik. A két kézikönyv jelentős hozzájárulás a mesteriség- és (fém)ipartörténetünk alaposabb megismeréséhez, szilárdabb, tudományosabb alapokra helyezéséhez. A mester, manufaktúra vagy üzem neve, a szerszám és a rajta használt – itt pontosan megrajzolt – védjegy hivatalos bejegyzésének (lajstromozásának) helye és időpontja mind ezt szolgálja.

A szerző arra is felhívja figyelmünket, hogy „az összegyűjtött védjegyek nemcsak a címben szereplő eszközökön szerepelhetnek, hanem azokat a lajstromoztatók más szakmák eszközein és szerszámain, vagy egyéb termékeken is alkalmazták. Erdemes tehát azoknak is megismerni a katalógust, akik más szakmák eszközeinek és szerszámainak eredetét keresik.”

A könyvek szerkezetére a tartalomjegyzékek világítanak rá. A beve-

zetőket a szerszámokon található tulajdon-, mester-, kereskedő-, minőség- és védjegyek rendszerének, a számok és betűk összefüggéseinek bemutatása, a védjegykatalógusban szereplő védjegyek elemzése, a jelek elhelyezkedésének tisztázása, a szerszámok készítőire utaló történelmi visszatekintés, majd a védjegykatalógus használatának leírása követi. A jegyzetek és a felhasznált irodalom, valamint a védjegykatalógusban található védjegyek lelőhelyeinek (Központi Értesítő; Központi Védjegyértesítő) felsorolása teszi teljesebbé e két nagyszerű kiadványt. Recska Endre statisztikai összefüggéseket állapít meg, azok alapján általános törvényszerűségekre hívja fel a figyelmet. De mindemellett szó esik az egyszerű díszítményekről, két jelentős magyar szerszámgyártó üzem történetéről: a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt., a szentendrei Csoknyay Szerszámüzem (Győre Andor tollából) működéséről, illetve egy híres családi vállalkozásról (A Szankovits kés története – Szankovits Örs tollából), a jogi és törvényi háttérrel és a szabványokról. Így valósul meg a szerző hármas célkitűzése: egy összefoglaló katalógus készítése (a második kötet még egy kis keresési segédlettel is kiegészül), az eddig publikált ismeretek kiszélesítése és a XIX. századi vasgyártmány-kereskedelem nyomán követése.

Ettől válik egy egyszerű katalógusnál többé mindkét könyv. Kis szakma-, gazdaság-, adminisztráció-, kereskedelem- és technikatörténeti, szakkifejezés-használati breviáriumokat tartunk a kezünkben, melyek úttörő munkaként számtalan, eddig még feltáratlan, vagy kevésbé feltárt összefüggésre, leellenőrizendő felvetésre, további kutatások által megmagyarázandó kérdésekre hívják fel a tudományosság figyelmét.

Rózsa Edvárd, a borbélyszakma felől közelítve meg a kiadványokat, pamacs és penge nevű blogján³ a következőket nyilatkozza: „*Európa tekintetében csak szűkebb helyi viszonylatokban [Solingen] találtam hasonló munkákat, a ... könyv tehát nemcsak magyarországi, hanem európai léptékkel is értékes mű.*” Majd a kesportal.hu weboldal, utalva a Neufel Ármin budapesti ügyvivő által képviselt Hoppe S. fiai solingeni kőgyártó cég által belajstromoztatott több tucatnyi késtípusra, amelyeket Recska Endre külön is kigyűjtött, lelkesedve jegyzi meg: „*már ezért az egy oldalért érdemes megvenni az egész könyvet*”.⁴

A nemzetközi szinten is ritkaságnak, nyelvterületünkön meg egyedülállónak számító könyvek a szakmában jól érzékelhető űrt töltenek be. Annak dacára, hogy a szerzőnk szerint is „*további kitartó munka kell ahhoz, hogy a kovácscéhekben dolgozó kovácsok mesterjelei, vagy a falusi kovácsok jelei hasonló összefoglalóban megjelenhessenek*”, muzeológusaink, történészeink számára megkerülhetetlen alapforrásnak számítanak.

Bárcsak más típusú szerszámainkhoz is készülnének ezekhez hasonló kiadványok!

Róth András Lajos

1. *Fafeldolgozó vasszerszámok védjegyei. Fafeldolgozó vasszerszámokon található bejegyzett védjegyek az Osztrák–Magyar Monarchia és Magyarország területén 1876–1945.* Bp., 2007.

2. *Kések, borotvák, ollók, vágó- és szűrőfegyverek védjegyei. Késeken, borotvákön, ollókon, vágó- és szűrőfegyvereken található bejegyzett védjegyek az Osztrák–Magyar Monarchia és Magyarország területén 1876–1945.* Bp., 2011.

3. http://pamacsespenge.blog.hu/2011/07/04/pereckigyo_es_csikos_zokni (letöltve: 2013-08-30)

4. <http://kesportal.hu/2011/07/05/vedjegyekrol/> (letöltve: 2013-08-30)

(98.) **8. Ruprecht Ferencz borotvakovács** Ybbs melletti Zellben; a bécsi ker. és iparkamaránál 1889. febr. 12-én d. e. 9½ órakor belajstromoztatta borotva-készítményeire alkalmazandó és itt 5887. kamarai sorsszám alatt ábrázolt védjegyét.

01. **Henkels J. A.** részéről Berlinben. A budapesti kereskedelmi kamaránál 73. sorsszám alatt bejegyeztette 1876-ik január 10-én d.e. 10 órakor solingenbeni gyárában készült aczél- és vasárukra. (lajstromszám 16.) **Lásd még a 267. sorsszámú védjegyet!**

(648.) Budapest 36049. sz. 1919. évi december hó 18-án. **August von der Mühlen** remscheid-i cég, szerszámokat és fémárukat előállító és forgalombahozó remscheid-i vállalata részére. Áru: I. ... háztartáshoz szükséges kések és ollók ... (Megújítása az 1909. évi február hó 26-iki 18828. számnak.)

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében 19. Szerzemények és adományok gyűjteménye (II.)

Az Örökségünk legutóbbi számában a gyűjtemény kialakulásának körülményeit, rendezési elvét és szerkezetét ismertettem, kiemelve néhány jelentősebbnek vélt darabot a jogbiztosító, jogszolgáltatási, gazdasági, történeti vonatkozású és személyes iratok köréből.

Jelen lapszomban a gyűjtemény legértékesebb darabjai kerülnek bemutatásra: az uralkodói kiváltság- és adománylevelek. Ezek nemcsak a kibocsátó személy vagy intézmény rangja, a megadományozott család történelmi jelentősége és társadalmi szerepvállalása, vagy az oklevélbe foglalt jogi tartalom okán számíthatnak figyelemre, de a legtöbb esetben az igényes kivitel miatt is. A kalligrafikus írás, a festett iniciálék és a családi címerek kidolgozottsága, illetve önmagában a hordozóanyag (pergamen, merített papír) és az alkalmazott hitelesítő elemek (kézjegyek, pecsétek, vízjelek) mind-mind azt jelzik, hogy különleges darabokkal van dolgunk. Az uralkodói kegy eme ünnepléses megnyilvánulásai közül lássuk előbb a királyi (császári) és fejedelmi kiváltságleveleket.

A galgóci Szőke család címeres nemeslevele 1578. április 11-én kelt

*A galgóci Szőke család címere az 1578-ban kelt nemeslevélen (8. sz.)
(A fényképek a szerző felvételei.)*

Pozsony várában. Az oklevél tanúsága szerint II. (Habsburg) Rudolf választott római császár Szőke (Zeőke) Mihályt és általa testvérét, Tamást a nemtelen állapotból a nemesek sorába emeli. A család címerhasználati jogot kap. Jelvényük: vörös-fehér, középen vágott pajzs, benne zöld hármashalm álló, kiöltött vörös nyelvű, jobbra fordult fekete sas. Sisakdíszül a címerbeli állat alakja szolgál. Az oklevél viszonylag jó állapotban maradt ránk, de a császári függőpecsét azóta elveszett (8. számú irat).

A korondi ... Jakab nemeslevelét 1589. november 15-én bocsátotta ki Báthory Zsigmond gyulafehérvári kancelláriája.¹ A több javítgatással, felülírással tarkított oklevélből nem derül ki a kedvezményezett családneve, mivel az következetesen ki van kaparva. Az illető nem kapott címerhasználati jogot, de korondi házát mentesítették az adóterhek alól. A kétséges hitelességű, rongált állapotú oklevélhez viszonylag épen megmaradt, fejedelmi viasz függőpecsét van erősítve (26. sz.).

A rangemelés mellett gazdaságtörténeti jelentősége is van azon oklevélnek, amely Báthory Zsigmond gyulafehérvári kancelláriáján 1591. november 15-én, a csíki vashámornál dolgozó székelyek kollektív lófősítése ügyében kelt (42. sz. – a gyűjteménybe ennek hiteles másolata került). Eszerint a fejedelem a csíki vashámornál művelésénél szerzett érdemeikért lófőséget adományoz bizonyos csíkdánfalvi, csíkszentmihályi, vashámornai, csíkrákosi, csíksomlyói, csíkszentgyörgyi, csíkjenőfalvi, borzsovai, göröcsfalvi, kilyénfalvi, kászonföldi székelyeknek. Összesen 21 személyről van szó, akiknek „mestersége és ügyessége által a csíki vashámornál már évek óta műveltetnek, s akik a fejedelem nagy hasznára működtek most is és reméli működni fognak ezután is, ha munkájukat valamivel megjutalmazza. Amiért is primipilusokká teszi őket és utódaikat, hogy műveljék tovább a bányákat, és szük-

ség esetén jól felszerelve lovon szolgáljanak a hadban.”²

A kobátfalvi Demjén család lófősítő levelét Rákóczi Zsigmond bocsátotta ki Marosvásárhelyen, 1607. március 22-én. Demjén Mihályt katonai érdemei és hűséges szolgálatai elismerésül emelte a fejedelem a szabadosok (libertinusok) közül a székely lófők sorába. Az oklevél jó állapotban maradt meg, a fejedelmi függőpecsét azonban azóta elveszett (176. sz.).

A recsenyédi Fekete család lófősítő levele 1612. június 1-jén kelt Nagyszébenben, azt követően, hogy Báthory Gábor fejedelem elfoglalta és székhelyévé tette a százok központját. Fekete Ferenc már a fejedelmi elődök idején is tanúsított hűséges szolgálataival érdemelte ki, hogy Báthory szabadosi állapotából örökösével együtt székely lófővé emelte és recsenyédi udvarházát az adók alól kivette. A szakadozott oklevélhez kéksárga-zöld színű, sodort zsinórral erősített fejedelmi függőpecsétet, mely utóbbi viszonylag jó állapotban megmaradt (15. sz.).

A gyergyóalfalvi Kis család nemeslevele 1621. május 25-én kelt Kassa városában. Battonyai Kis Balázs (Kys de Bathonya) gyergyóalfalvi birtokos a II. (Habsburg) Ferdinánd császár ellen vívott hadjáratban szerzett katonai érdemeivel és hűséges szolgálataival érdemelte ki, hogy Bethlen Gábor választott magyar király a nemtelen állapotból kiemelve és a valódi nemesek közé sorolja, alfalvi házát felmentve minden teher alól. A kissé szakadozott oklevelet megerősítő fejedelmi viaszpecsét töredezett állapotú (4. sz.).

Tóth (Thoth alias Szilassy) György címeres nemeslevele 1622. március 10-én kelt Kassa városában, Bethlen Gábor választott magyar királyként bocsátotta ki. A kedvezményezett a hit védelmében szerzett érdemeiért emelkedik nemtelen állapotból a valódi nemesség soraiba és szerez címerviselési jogot örökösire kiterjedőleg is. Nemesi jelvénye: ka-

Tóth (alias Szilassy) György címere 1622-ből való nemeslevelén (24. sz.)

nyargó patak partján, egy gyümölcsfa árnyékában vörös köpenyben álló fegyveres ifjú, fején süveggel. Sisakdíszül háromágú levélkorona szolgál, rajta babérkoszorúval övezett, hatágú aranycsillag. Az oklevél viszonylag jó állapotban maradt fenn, de az ahhoz piros-fehér-zöld-sárga színű, sodort

Az etédi Hodgyai család címeres nemeslevele 1667-ből (108. sz.)

zsinórral rögzített viasz függőpecsétből csupán egy csonk maradt (24. sz.).

A székelyudvarhelyi Lakatos család lófősítő levele 1631. szeptember 27-én kelt Nagyszebenben. I. Rákóczi György fejedelem Lakatos Márton (és általa gyermekeit: Ferencet, ifj. Jánost, Katalint) és id. Jánost (és általa gyermekeit: egy másik ifj. Jánost és egy másik Katalint) hűséges szolgálataikért és érdemeikért nemtelen állapotukból kiemeli és a székely lófők közé sorolja. A jó állapotban lévő oklevélen kék-sárga-fekete-fehér színű, sodort zsinórral hozzáerősített viaszpecsét függ, ez utóbbi is viszonylag ép állapotban (22. sz.).

Gyergyóalfalvi Literatus János lófősítő levele 1636. december 16-án kelt Gyulafehérváron. A korábban szabados rangú kedvezményezett I. Rákóczi György emeli a lófők sorába hűséges szolgálataiért, melyeket már Bethlen Gábor fejedelem idején is tanúsított. Az oklevél erősen rongált állapotú, az azt megerősítő fejedelmi függőpecsét elkallódott (5. sz.).

Az etédi Hodgyai család címeres nemeslevele 1667. október 24-én kelt Gyulafehérváron. Az oklevél tanúsága szerint Apafi Mihály fejedelem –

bizonyos pénzösszeg lefizetése ellenében – visszaadta Hodgyai (Hodgiai) János, illetve általa örökösei szabadságát, mentesítette őt addigi jobbágyi terhei alól és az erdélyi valódi nemesség soraiba emelte. A címerhasználati jogot nyert család nemesi jelvénye: zöld mezőben bíborvörös öltözetű harcos, kezében megfeszített íjjal. Hogy a családnak nem csupán arra volt pénze, hogy megváltsa szabadságát, de a címerfestőt is meg tudta fizetni, azt a szép kivitel, az oklevél gazdag díszítése tanúsítja. Az oklevél jó állapotban maradt meg, a piros-fehér-zöld színű, sodort zsinóron függő fejedelmi viaszpecsét fatokba helyezve úgyszintén ép állapotú (108. sz.).

Az abásfalvi Csoma család címeres nemeslevele Gyulafehérváron kelt 1676. június 1-jén. A kedvezményezettek a Csoma testvérek: Ferenc, János és György voltak, akik hűséges szolgálataikért részesültek abban a fejedelmi kegyben, hogy ezenel a valódi nemesség soraiba léphettek. Nemesi jelvényük: kék pajzsban arany korona, melyből páncélos kar nő ki, kivont kardot tartva. A viszonylag jó állapotú oklevelet Apafi Mihály fejedelem piros-fehér-zöld

A csíkszentkirályi Lestyán család címere az 1742. évi oklevélen (21. sz.)

színű, sodort zsinóron függő, fatokba helyezett pecsétje hitelesíti³ (1. sz.).

A homoródszentmártoni Kováts család címeres nemeslevele 1679. június 4-én kelt Gyulafehérváron. Az indoklás szerint Kováts Jánost – aki kora ifjúságától fogva a műveltebb irodalommal foglalkozott, égből származó jó tulajdonságait, az isteni kegyelemből neki adott talentumát s a köznép erkölcsi tanításában megnyilvánuló tisztét, minden tehetségét szorgalmasan és szolgálatkészen használta – és általa fiait: ifj. Jánost és Sámuel, kisbúni Bethlen Pál korábbi jobbágyságait – éppen földesuruk közbenjárására és az általa kifizetett pénzösszeg ellenében – Apafi Mihály fejedelem felmenti a jobbági szolgáltatások alól és a nemesek sorába emeli. A kiszakadt oklevél egykor piros-fehér-zöld színű, sodort zsinóron függő fejedelmi viaszpecséttel volt megerősítve, ez utóbbi azóta elveszett (17. sz.).

A csíkszentkirályi Lestyán család⁴ címeres nemeslevele 1742. augusztus 4-én kelt Bécsben, Mária Terézia királynő kancelláriáján. A kedvezményezett, Lestyán Mátyás kincstári ügyvéd személyes érdemeivel és hűséges szolgálataival érte el, hogy örököseire kihatóan a szabadosok rendjéből a valódi nemesek körébe emel-

kedhessen. A család ezen ágának nemesi jelvénye az oklevélbeli, igen megfakult címerfestmény alapján: középen vágott pajzs, a felső kék mezőben fekete harántpólya, az alsó mezőben jobbra fordult, jobb mancsában három nyílveszőt tartó oroszlán, fölötte és mellette mindkét oldalt egy-egy hatágú csillag. Sisakdíszül háromágú levélkorona szolgál, rajta harántpólyával díszített sasszárny. Az oklevél erősen megrongálódott állapotban maradt ránk, valószínűleg átázott, ezért szövege nehezen olvasható és a festett címer színei is sokat veszítettek élénkségükből. A királynő függőpecsétje leszakadt az oklevélről, de fatokba helyezve, viszonylag jó állapotban őrződött meg (21. sz.).

Ami a birtokadományokat igazoló okleveleket illeti, a gyűjtemény jóval szerényebb, csupán két királyi adománylevél található benne. Az egyiket Báthory István lengyel király bocsátotta ki 1577. október 1-jén Marienburgban. Kedvezményezettje bizonyos Csupor (Cziwpor) Péter székely tizedes (decurionis), aki már Erdélyben, de Lengyelországban is több hadjáratban bizonyította hűségét, ezzel érdemelte ki, hogy megkapja az altorjai Verőfelcserének (Werőfelczere) nevezett erdőt (109. sz.).

A másik adománylevél közel két évszázaddal későbbi, 1757. augusztus 22-én kelt Nagyszébenben. A Mária

Terézia királynő nevében kiadott oklevél megerősíti a tusnádi (szeretszegei) Darvas családot (id. és ifj. Pétert, illetve Ferencet) tusnádi, kozmási és csatószegei birtokaikban (2. sz.).

F 227 Szerzemények és adományok gyűjteménye (évkör: 1546–1946), leltárszám: 59, mennyiség: 198 levéltári egység, 1,00 f. m. Magyar, latin, román, német nyelvű iratok.

Bicsok Zoltán

1. A Báthory Zsigmond kori királyi könyvekbe az oklevél keltének megfelelő időpontra nem jegyezték be semmilyen nemesítést. – *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei 1582–1602*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 2005. 319. (A továbbiakban: *Az erdélyi fejedelmek...*)

2. Magyar nyelvű fordításban, kivonatolva közölve: *Székely oklevéltár V. kötet (1296–1603)*. Szerk.: Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1896. 151.

3. Az oklevelet a közelmúltban ismertette Mihály János: *Az abásfalvi Csoma család nemeslevele*. In: *Örökségünk*, V. évf. (2011) 2. szám. 20–21.

4. A családból csíkszentkirályi Lestyán Bálint 1591. március 17-én Báthory Zsigmondtól szerzett primipilusi oklevelet, a fejedelem ugyanekkor szentkirályi házáat is mentesítette minden adó és szolgálat alól. – *Az erdélyi fejedelmek...* 394. A családból – amelynek egyik ága 1742-ben Lestyán Mátyás által nemesi rangra emelkedett – többen is katonai pályán jeleskedtek. A 18–19. század fordulóján hárman is részt vettek a napóleoni háborúkban: 1799-ben Lestyán János főhadnagyként, Lestyán Péter tizedesként harcolt, Lestyán József 1793-ban hadnagyi rangban vonult a harctérre, 1813-ban pedig már századosként tűnik fel. 1812. december 31-én Lestyán János székely határőrezredbeli huszárkapitány katonai érdemeire való tekintettel kapott armálist, feleségére, Bors Borbálára és fiaira: Jánosra, Lajosra és Dénesre is kihatóan. Az utóbbi fiú szintén katonai pályán mozgott, 1845-ben nyugalmazott századosként folyamodott Csíkszék közgyűléséhez, hogy nemessége igazolást nyerjen. – Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék (Csik megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1994 (reprint). 231, 234–235, 242, 263, 267.

Lövete középkori templomai

Lövete középkori templomának utolsó megjelenítése az I. osztrák katonai felmérésen (1769–1773) látható. Nem sokkal ezután lebontották, anyagából 1776-ban a falu közepén egy új, barokk stílusú templomot építettek fel. Az elbontott templom területe az egyház tulajdonában maradt, a település továbbra is ide temette halottait, egészen 1870-ig, amikor az új közegészségügyi törvényeknek megfelelően a falu feletti dombon nyitottak új temetőt. Az elpusztult templom emléke mindmáig megmaradt a falu emlékezetében.

A területen, amely napjainkra több telekre darabolódott, 2010-ben tartottunk régészeti terepszemlét, amelyet az említett év őszén régészeti ásatás is követett.¹ A feltárások a következő esztendőben folytatódtak, majd egy év kihagyás után, 2013-ban sikerült elegendő információt összegyűjtenünk, amely lehetővé teszi a templom építési kronológiájának összeállítását.

A három év során összesen 160 négyzetméternyi területet tártunk fel, amelyből 111 temetkezés került elő. A sírgödrök jelentős hányada már a templom elbontása után jött létre. A nagyméretű, újkori sírgödrök jelentős pusztítást vittek véghez a lelőhely rétegtani viszonyaiban, középkori síralományában és nem utolsósorban a templom falaiban. Az ásatások során feltártuk a teljes szentélyt és sekrestyét, ezen kívül a hajó és a torony északi oldalát.

A régészeti ásatások nyomán világossá vált, hogy a település középkori temploma jóval korábbi, mint azt addig a kutatók sejtették. A legkorábbi templom nyomainak a 12. századig vezetnek vissza. Ekkor egy egyenes záródású templom épült fel. Sajnos a későbbi munkálatok és az újkori temetkezések teljesen tönkretették a korai építkezéshez tartozó sírokat és a falakat is. Kivételt képez egy kis falcsónk, amelyet 2011-ben a gótikus oltáralapozás környezetében észleltünk és a szentély keleti falaként határoztunk meg.

A 13. század folyamán ezt a kis templomot alapjaira visszabontották.

Megnagyobbítva, tengelyét kissé nyugatra eltolva építették újjá. Szentélye szintén egyenes záródású volt. Az épület falait 2010-ben és 2011-ben egyaránt megtaláltuk a szentélyben, valamint sikerült azonosítanunk nyugati záródását is, így teljes pontossággal kiserkeszthető volt annak alaprajza. Az ehhez a templomhoz tartozó temető maradványait több védett helyen megtaláltuk, a legtöbb a szentély nyugati fala és az oltáralapozás között maradt meg. Sajnos, az Árpád-korból keltező régészeti leletanyag, sírmelléklet nem került elő. A második építési fázist keltezheti az a temetkezés, amelyet a szentély keleti fala bolygatott.

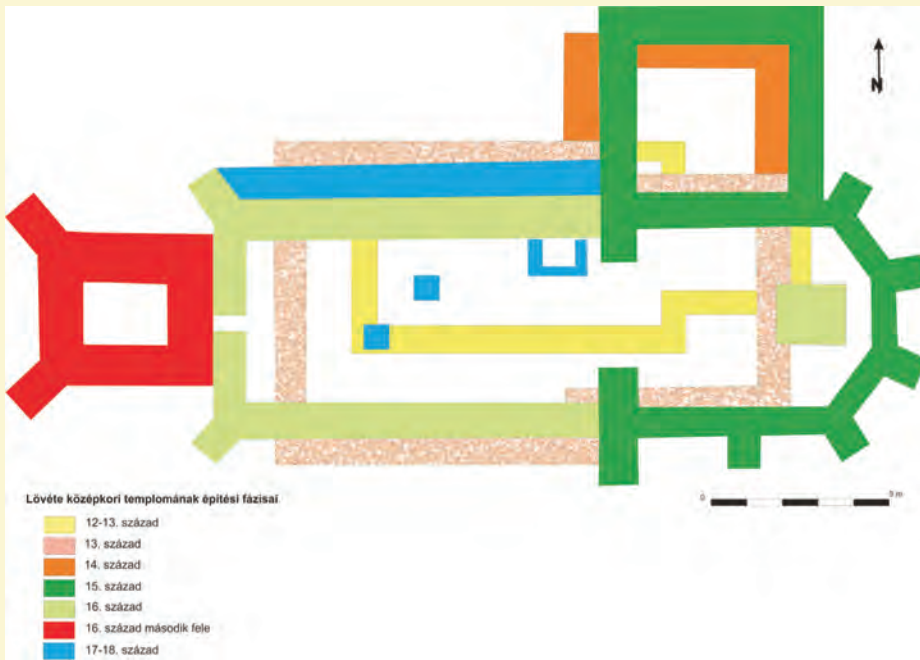
A 14. század folyamán ismét nagyobb átalakítások zajlottak az épületen. Az északi oldalra egy sekrestyét építettek. Ezek a korai sekrestyék meglehetősen kevésbé voltak idáig ismertek Udvarhelyszéken. Az elmúlt évek kutatásai során viszont több példa is ismertté vált, hasonló található Bögözben és Kányádban is.

A templombelső falait ekkor freskókkal díszítették. 2011-ben a nyugati hajófalban, egy másodlagosan beépített kövön egy nagyobb töredéket észleltünk, amelyen egy ló patája látható. Mivel vidékünkön a lovas alakok megjelenése nagyrészt a Szent László-legenda ciklusaihoz köthetőek, így joggal feltételezzük, hogy a második templomot is ennek a legendának a képi megjelenítése borította.

A következő század már a gótika jegyében alakítja át a templomot. Az egyenes záródású szentélyt lebontották, majd kelet fele kibővíve, sokszögzáródású támpilléres falakat építettek. Ehhez az északi oldalra egy sekrestyét is emeltek. A szentélyt kőbordákkal boltozták fel. Ezekből a boltozatbordákból az ásatások alatt számos töredék is előkerült.

A 16. század ismét újabb építkezéseket hozott. Ekkor alapjaira visszabontották a teljes templomot, hajóját kissé megnyújtották nyugat fele, egy 18 méter hosszú, öt méter széles belvilágú épületet húztak fel. Ebből az építkezésből már több ajtó- és ablakeret töredéke is megmaradt, amelyek színesre voltak meszelve. Szintén szí-

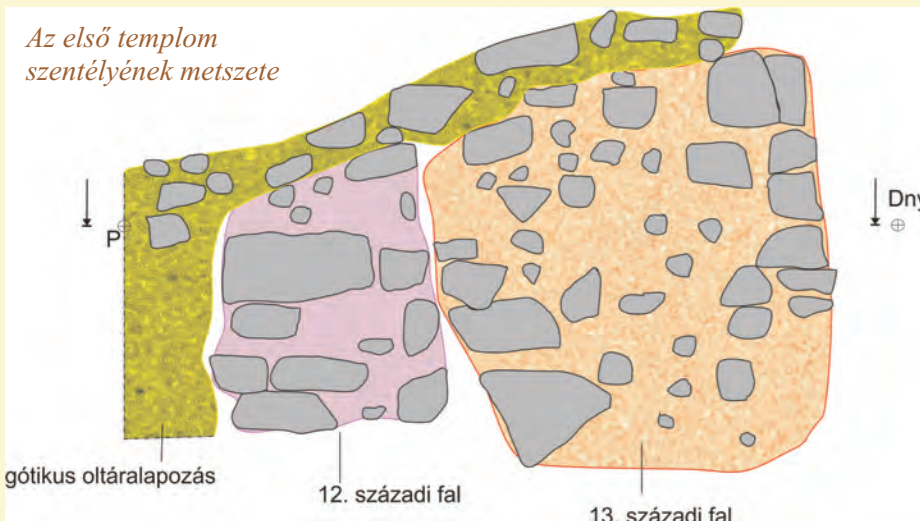
nesre festett vakolatdarabok kerültek elő a régészeti ásatások során, amelyek arra utalnak, hogy a gótikus templom is több színre volt festve.

A század közepe táján a nyugati oldalra egy vastag tornyot építettek. Harangját 1545-ben öntötték. A temetőt egy kőfállal vették körbe. Ennek nyomait 2010-ben a déli oldalon kutattuk, ahol egy erőteljesen megdőlt falat találtunk. Feltételezhető, hogy ennek a cinteremfalnak a nagy része mára a legtöbb helyen nyomtalanul eltűnt.

A 17. század első felében a templombelsőát alakították. Az északi oldalon a diadalív mellé egy szószéket is építettek, valamint a nyugati oldalra egy karzatot. Ennek nyomait a 2013-ban végzett kutatások során észleltük.

A viharos 17. században a templom állapota nagyon leromlott. Minden bizonnyal súlyos károkat okozhattak az 1661-es török betörések is. A 17. század végi, 18. századi püspöki vizitációk egy romosan álló épületről tesznek említést, amelynek felújítását az előjárók sürgették.

A templom romos állapotba jutásában nagy szerepe volt, hogy az északi falak több helyen az alap aljáig meghasadtak. Ennek nyomait az ásatások alatt is jól megfigyelhettük. Hogy a templomot megmentse, a 18. század elején nagyfokú munkálatokba kezdtek. Az északi fal külső oldalánál az alap aljáig leásva, több mint egy méter vastag falat építettek, hogy annak további megcsúszását meggátolják. A munkálatok lezárását jelenthette az 1721-es esztendő, amikor Mártonffi György püspök a templomot újjászentelte. A felújítások nem hozták meg a kívánt eredményt, 1733-ban már újabb problémák adódtak. A fokozatos elcsúszást nem sikerült megállítani, így a 70-es évek elejére a gyülekezet az épület elbontása mellett döntött.

A meghasadt északi hajófal és a melléje épített megerősítés

A 82. számú sír

A 2013. évi lövetei régészeti ásatások egyik leglátványosabb lelete a 82. számú sír volt. Ugyanis az újkori sírból előkerült férfi csontváz nyakában, egészen a csípőjéig lecsüngő, szalag alakú liturgikus ruhafoszlányt, vagyis stólat „viselt”, aminek elszíneződött szegőanyaga meglepő ép-

ségben maradt ránk. A papi hatalmat megjelenítő ruhafoszlány egyértelművé tette számunkra, hogy e sírban Lövéte valamelyik plébánosa nyugszik. A sír feltárása során előkerült az elkorhadt koporsó szegecsekből kirakott feliratának egy részlete is, amelyből a következő szó volt kibetűzhető: FODO[R]. Ez alapján egyértelművé vált számunkra, hogy a sírban néhai Fodor István helybeli plébános maradványait találtuk meg, akinek életútját az írott forrásokból elég részletesen nyomon követhetjük.² 1778. november 29-én született Csíksomlyón. Teológiát és filozófiát Gyulafehérváron tanult. 1801-ben tanárnak nevezték ki a székelyudvarhelyi római katolikus gimnáziumhoz. 1802-ben szentelték pappá. 1805-től szolgált Lövétén, s több mint egy fél évszázadig állt az egyházközség élén. Öregsége miatt 1858-ban a papi ténykedéstől visszalépett. 1860-ban végképp nyugdíjaztatta magát. Személyéről az alábbi utólagos bejegyzést olvashatjuk az 1876-tól Lövétén szolgáló Jakab Lajos lelkész tollából a helybeli háztörténetben (Domus Historiában):

„1866-ban³ halt meg a papi lak keleti részén lévő oldalszobában Nagytisztelendő Fodor István, ki a lövétei nemes megyének 60 esztendeig volt lelkipásztora. Mint fiatal pap, az udvarhelyi gimnáziumnál volt tanár. Onnan választás nélkül a püspök ki-nevezte Lövéteire. Valakitől egy szürke lovat kapott és azon jött rendeltetési helyére, amit még sokáig fognak emlegetni a helyi atyafiak. Mint fiatal lelkész, eleinte a kezdet nehézségeivel küzdött, mit még álomsúllyal nehezített a híveknek reluctantans⁴ eljárása. – Emiatt nagyon el volt keseredve. Kérte a főpásztort, hogy jelölne részére egy más állomást ki, mert ő nem elégséges ezen nép vezetésére. A püspök azon utasítást adta, hogy: „fac te sufficientur”. Ezen utasítást említett lelkész úgy magyarázta a maga részére, amint a körülmények utasították.

A népnek jó lelkipásztora volt. Az 1848-iki gyászos emlékü idők után beállva az absolutismus, Fodor István igen nagy tekintéllyel bírt a német hivatalosok előtt, kik nem ösmervén a helyi körülményeket és ezen nép

ügyeit, egy ítéletet sem hoztak addig, amíg a perlekedő atyafiak lelkipásztortól a kérdés alatt álló peres ügyekre vonatkozólag írásban foglalt véleményt nem mutattak elő. – Fodor István, mint lelkipásztor népének jóakarója és igazságos bírja volt. Ha tette a rokonok között nagyon gyakori jószágpereket itt helyben lejáratta, s ezáltal népét a törvénykezés sokoldalú költségeitől megmentette. Azoknak, kik a megismert igazság ellen vakmerőleg vele szembe disputáltak, kézzel fogható és érezhető argumentumokkal⁵ mutogatta meg az igazsághoz vezérlő utat.

Középtermetű, erős testalkatú ember volt. Hat évig élt világtalanul. Nagy gazdaságot folytatott, sok jószágot vett. Mindannak dacára, dirigente sorte⁶, utóbbi napjaiban nem volt olyan ellátásban, mint azt ő jól-

létében magának óhajtott volna. Fekszik a felső temetőben, a régi templom kerítésében. Requiescat in pace!”⁷

Mihály János – Nyárádi Zsolt

1. Az ásátás 2010. évi eredményeiről lásd Mihály János, Nyárádi Zsolt: Lövéte elpusztult középkori temploma. In: *Örökségünk*, IV. évf. (2010) 4. sz. 25–27.

2. Mihály János: *A lövétei Kisboldogasszony plébániatemplom*. Lövétei Helytörténeti Füzetek 1. Székelyudvarhely, 2006. Javított, bővített kiadás. 36.

3. Fodor István 1865. december 16-án hunyt el, 88 éves korában. Ro-mán Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala. F 47. Leltári szám: 350. Matricula Defunctorum Ecclesiae Lövéteiensis. Anno 1859–1870. 48.

4. ellenszegülő

5. bizonyítékokkal

6. sorsa rendelkezéséből

7. Nyugodjon békében! In: A lövétei n[emes]. megye története 1848-tól vezetve. 8–9. Plébániai Hivatal Irattára, Lövéte. Leltári szám: 403/121/a. 1967.

Petőfi-folklorizáció két székelypetki népballadában

A *Magyar Néprajzi Lexikon* által nyújtott meghatározás szerint, mikor a hivatásos művészet alkotásai a folklór-alkotás folyamatának áramába kerülnek, folklorizációról beszélünk. Ennek ellentéte a folklorizmus, mikor a népköltészet elemei válnak a hivatásos művészet alkotásainak elemeivé.

Irodalmunk történetének folyamán igen gyakori a folklorizmus. Balassi Bálint, Faludy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály, József Attila, Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc és Kányádi Sándor is szívesen merített a „tiszta forrásból”. Napjainkban a posztmodern irodalom költői is használnak sajátos léthelyzetük, életérzésük megfogalmazására folklórelemeket. Nem hiába írta Erdélyi János az 1800-as évek derekán, hogy „a népköltészet olyan a művelt írónak, mint törzsök a virágnak”.

Petőfi Sándor is gyakran ihletődött a nép költészetéből. Ezért szellemisége, a népivel rokon formaeszközei folytán, költészetének elemei gyakran megtették a visszautat is a népköltészet felé, vagyis folklorizálódtak.

Nemrég a Hargita megyei Székelypetken találtam két népballadát, melyek bizonyítékként szolgálnak az állítotakra. Hadd álljon itt Petőfi *Alku* című verse és összehasonlításként a talált balladák:

Juhászlegény, szegény juhászlegény!
Tele pénzzel ez a kövér erszény;
Megveszem a szegénységet tőled,
De rádásul add a szeretődöt.

Ha ez a pénz volna csak foglalo,
S még százennyi lenne borraivalo,
S id'adná a világot rádásnak,
Szeretőmet mégsem adnám másnak!

És következzenek a Petken gyűjtött népballadák:

Túl a vízen

Túl a vízen, a domb oldalába
Két legény áll fekete ruhába.
Amíg ott ők ketten beszélgetnek,
Azt mondja a gazdag a szegénynek.

– Juhászlegény, szegény juhászlegény,
Tele pénzzel ez a kövér erszény.
Megveszem a szegénységet tőled.
Rádásul add a szeretődöt!

– Ha az a pénz volna csak foglalo,
Még százennyi volna borraivalo,
E nagyvilágot adnák rádásul,
Szép szeretőm úgy sem adnám árul.

– Jó gazduram, adja ki a bérem,
Én már többé a nyáját nem őrzöm.
Szép leányát odaadta másnak,
Viselje hát gondját a nyájának.

– Jancsi fiam, ne hagyj itt bennünket,
Ne vedd ki a nyári fizetésed,
Veszek néked olyan vásárfiát,
Karácsonyi ráncos szárú csizmát.

Cserebogár, sárga cserebogár,
Mondd meg nekem, mikor leszen még nyár.
Én nem kérdelem, sokáig élek-e,
Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e.

Énekelte: Bíró János Pál, 65 éves, Petek, 1984. jan. 20.
Gyűjtötte: Lőrincz Ilona, Lőrincz József.

Leégett a szegedi nagy csárda

Leégett a szegedi nagy csárda,
Beleégett a számadó subája.
De a szegény barna juhászlegény,
De maga is beleégett szegény.

Számadónak nincsen semmi kára,
Mást veszen a szegedi vásárba,
De a szegény barna juhászlegény,
De maga is beleégett szegény.

– Mutassátok, mutassátok sírját,
Hadd öntözsem könnyeimmel hantját.
Hadd teremjen rózsát, ne töviset,
Mer ő engem igazán szeretett.

Énekelte: Józsi Pálné Bíró Lídia, 77 éves, Petek, 1984.
Gyűjtötte: Lőrincz Ilona, Lőrincz József

Petőfi 1845-ben írta az *Alku* című versét. A *Pesti Divatlap* karácsonyi számában jelent meg és hamar elterjedt a nép körében. Az Erdélyi János által szerkesztett, nemsokára megjelentetett háromkötetes népköltési gyűj-

Túl a vízen

Énekelte: Bíró János Pál 65 éves, Petek, 1984. I. 20.
Gyűjtötte: Lőrincz Ilona, Lőrincz József.
Lejegyezte és a kottaképet készítette: Csuthó Kunigunda

Voice

Túl a vízen, a domb ol - da - lá - ba, Két le - gény áll fe - ke - te ru - há - ba.

A - míg ott ők ket - ten be - szél - get - nek, Azt mond - ja a gaz - dag a sze - gény - nek.

<p>- Juhászlegény, szegény juhászlegény, Tele pénzzel ez a kövér erszény. Megveszem a szegénységet tőled. Rádásul add a szeretődöt!</p>	<p>- Jó gazduram, adja ki a bérem, Én már többé a nyáját nem őrzöm. Szép leányát odaadta másnak, Viselje hát gondját a nyájának.</p>
<p>- Ha az a pénz volna csak foglalo, Még százennyi volna borraivalo, E nagyvilágot adnák rádásul, Szép szeretőm úgy sem adnám árul.</p>	<p>- Jancsi fiam, ne hagyj itt bennünket, Ne vedd ki a nyári fizetésed, Veszek néked olyan vásárfiát, Karácsonyi ráncos szárú csizmát.</p>

Cserebogár, sárga cserebogár,
Mondd meg nekem, mikor leszen még nyár.
Én nem kérdelem, sokáig élek-e,
Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e.

Petek, 2008
Fotó: Balázs Ödön

ményben már népdalként jelent meg. A folklorizálódott Petőfi-versek között ez a legnépszerűbb és a legelterjedtebb. Nemcsak népdalként, hanem népballadák részeként is ismeretes. A költő részt vett a Kisfaludy Társaság által a népköltészet gyűjtésére 1844-ben meghirdetett pályázaton. Olyan vélemény is van, hogy e vers nagy részét a folklórból vette. (Lehetséges, hisz a hetvenes években az udvarhelyszéki Kecsetkisfaluban is gyűjtöttünk olyan népdalt, amelyről nehéz megállapítani, hogy Petőfi-folklorizáció-e, vagy a folklorizmus jelenségével állunk szemben. Így kezdődik: *Két fa között felsütött a holdsugár, / Megátkozott engem az édesanyám...*)

Az általunk vizsgált Petőfi-vers szövegfókusza, a cím a lényegre utal: a két szakaszban egy alkuról van szó. De szokatlan az adásvétel tárgya: a juhászbojtár szeretőjéért ajánlott sok pénzt egy gazdagabb legény. A népelet, a népi szemlélet tipikus helyzetét rögzíti a költemény: a bojtár semmi pénzért sem adná a számára oly kedves személyt. Feltűnő a stílus, a nyelvezet, a megfogalmazás egyszerűsége, a lírai realizmus. A versben erős a tömörítés: lényegi képet villant fel a szöveg, az alku, a beszélgetés pillanatát rögzíti az erős drámaiságú párbeszéd. És csak ennyi.

A *Túl a vízen, a domb oldalába...* kezdetű balladában részleteződik a történet. A hely természeti kezdőképszerű rögzítése után a beszélgető felek ruházatára is van utalás. Az első szakasz után következik a Petőfi-vers két szakasza, szinte változatlanul. A párbeszéd sorai csiszolódtak a közösségi használat folytán, a balladában a ritmus természetesebben gördül, pl. a *S id'adnád a világot rá'dásnak* helyett *E nagyvilágot adnák ráadásul*.

Fotó: Balázs Ödön

Az első kép után, amelyben a két legény vált szót, a másodikban Jancsi juhász és gazdája beszélgetnek. A párbeszédéből kiderül, hogy a gazda lányába szerelmes a juhász, de mivel az apa másnak adta lányát, ő távozni készül. Patriarchális, bensőséges, tisztességtudó gazda–juhász viszonyt tükröznek a „Jancsi fiam” és a „jó gazduram” megszólítások. A gazda hiába kérleli, ígéretet, a legény hajthatatlan marad. Csalódottságát lírai jellegű sorokban, mély melabúval fogalmazza meg az utolsó szakasz.

A másik ballada (*Leégett a szegedi nagy csárda*) mintha ennek a történetnek a folytatása lenne. Pontosítja a helyet, befejezi a tragédiát: leégett a szegedi csárda, benne égett a csalódott juhász is, siratja őt a kedvese. Többet nem tudunk meg, balladai homályba burkolva maradnak az események.

Fotó: Balázs Ödön

Fotó: Balázs Ödön

A variánsok dallamuk szerint alig különböznek egymástól, az új stílusú balladák közé tartoznak. Ritmusképletük: 4/4/2, ami egy alkalommal 4/4/3-ra, tizenegyesre vált, akárcsak a Petőfi-vers egyik sora: *E nagyvilágot adnák ráadásul*. Petőfinél is tizenegy a szótagszám: *De ráadásul add a szeretődöt*. Sajátos, ritmuszőkkentő hatásuk van.

A *Túl a vízen, a domb oldalába* sor és a helyre való utalás (Szeged) a balladák alföldi eredetére utalnak, de a földműveléssel, állattenyésztéssel, foglalkozó, hegyes-dombos határu petkiek körében is közkedvelté vált ez az átültetett tragikus dal. Reméljük, az újabb nemzedékek is tovább viszik, utódaiknak közvetítik ezt a hűség, becsület, tisztességtudás eszményét közvetítő szellemi-erkölcsi üzenetet!

Lőrincz József

Farkaslaka

Településtörténeti emlékek, hiedelmek

Nagy Ferenc likja

Gordon hegyének köves, sziklás felületén a vulkanikus tevékenység megszűnte után kialakultak a mai domborzati formák. Ennek a hegynek – amelynek még a nevét sem tudjuk megfejtetni – a lejtőit leomlott és lerakódott agyag borítja, s ezen kisebb-nagyobb mélyedések, barlangok keletkeztek. A legnagyobb és legnevezetesebb ezek közül a Nagy Ferenc likja.

Ehhez is sokféle szájhagyomány fűződik. Azt is mondják, hogy a barlangot és később Farkaslakát a Nagy Ferenc fiai építették volna. Ez nem lehet igaz, mert 1566-ban már írott emlékei vannak Farkaslakának, de a múlt században, a negyvenes évek elejéről emlékezik Jakab Simó, hogy ő még gyermekként látta a barlang két szakaszát. A belsőt már leomlott szikladarabok borították, de a két üreget elválasztó ajtó összetört rájája még látható volt. A külső szakaszban a vakablak és a vaskampó, melyre üstjét akasztotta valaki, még létezett. Azóta beomlott. A leghihetőbb Bonda János jegyző 1864-ben készült beszámolója, mely szerint Nagy Ferenc önként költözött ide. Dr. László Gyula írsaiból tanultam, hogy bizonyosan igaznak állítani semmit sem lehet, minden csak valószínű, főleg, aminek kézzel fogható nyoma nincs. Ezeket a kisebb-nagyobb barlangokat, üreget használhatták a vadállatok is. A medve téli alvásra, a farkas fiait világra hozó barlangnak, de a bujdosó emberek is menedéknek.

Farkaslakának a lakói valójában szegények voltak. Mindenki igyekezett valamilyen módon jobb megélhetést biztosítani családjának. Egyesek bundavarrással foglalkoztak, szénnel, fával kereskedtek mások. Nyáron mégis mindenki kaszált, szénát szárított, mert kellett a kóst az állatoknak. Földet szántottak többen, vetettek, kapáltak, termeltek mindent, amit ez a föld megadhatott. A századok folyamán itt is meghonosodott a kukorica, amiből lisztet öröltek, s ezt megfőzték, és megszerették a belőle készült puliszkát is, ami a Székely-

földön népeledel lett. A krumpli, ennek a földnek a népnelvén: pityóka is meghonosodott, megterem a farkaslaki határon. Sokat is termeltek és volt idő, amikor ez pótolta még a mindennapi kenyeret is.

Nagy Ferenc családja Farkaslakán lakott, felesége és két nagy fia is itt élt. Ferenc azonban nem szeretett dolgozni, így a gazdaságot az asszony vezette. A gazda inkább kincset keresett volna Gordon oldalában. A néphit szerint ide valamikor kincset áshattak el. Később is tartotta magát ez a hiedelem. Még a múlt században is jártak ide ki éjszakánként ásni és keresni az eldugott kincset. Voltak, akik a homoródalmási tudós asszonyhoz mentek tanácsért, tőle hallották, hogy a kincset akkor kell keresni, amikor Gordon oldalában kigyúl a kék láng, mert máskor a tündérek zár alatt tartják.

Sok zsimbelődés történt a Nagy Ferenc családjában, később ennie sem adtak, tartva a közmondást: aki nem dolgozik, ne is egyék. Vadgyümölcsökkel tengette életét, gyűjtögető életmódot folytatott. Megcsapolta a nyírfák oldalát is, viricsét ivott belőlük. Majd elment, kiköltözött Gordon oldalába egy barlangba. Valamennyi-

*A farkaslaki templom
Fotó: Balázs Ödön*

re lakhatóvá is alakította a barlangot, a későbbi nyomok ezt igazolták. Hogy itt mivel élhetett, arról nem beszél a szájhagyomány. Valahonnan volt puliszkalisztje, meg is főzte, a barlang szájában keverte a puliszkát, de amikor lapítóra borította, a puliszka a lejtős oldalon gurulni kezdett lefelé. Még egy versikét is hallottam, amit Nagy Ferenc mondott volna, szomorúan nézve az elguruló élelem után: „Áldott cipó, szent puliszka, hová mész, te istenadta?” A fiai nagy leányok voltak, szégyelltek, hogy az apjuk barlangban lakik, csalogatták is haza, de az apa nem jött. Cselhez folyamodtak, felöltöztek valamilyen maszkurának, amilyennek elképzelték a sárkányokat. Bebújván egy közeli kisebb barlangba, onnan üvöltözéssel ijesztgették, mintha ők lennének a sárkányok. Ez sem használt. Akkor kirohantak, éjszaka volt, csak a holdvilág sütött, aminek a sejtelmes, varázslatos fénye mellett a fiúk táncolni kezdtek és az apjukat szerre táncoltatták. Amíg az egyik táncal elfoglalta, addig a másik szétzúzta a cserepest és felgyújtotta a szalmaágyat nagy üvöltözés közepette. Ezt már Ferenc nem bírta ki és futva menekült haza. Az udvar egyik zugában, vagy az istállóban meghúzódott. Reggel szégyenkezve sompolygott a felesége elé, hogy mesélje el, miként járta meg. Kérte, hogy vessen vizet neki, mert a félelemtől rögvést meghal. Így maradt fenn a Nagy Ferenc likja név s a másik barlang is innen kaphatta elnevezését, amely mára egészen beomlott, ez volt a Sárkánylik.

Firtos lova

A Farkaslakán lakó öregek még ma is gyakran figyelik Firtos lovát, ami Firtos hegyének oldalából lenéz Farkaslaka felső határára. Ha fehér, akkor tartós jó időt ígér, ha szürke, akkor esőt várhatunk. Valójában ez a Firtosvára fölé emelkedő Firtos-hegynek az oldala. Körülötte sötétzöld fenyves és lomberdő zöldell, ennek közepéből látszik messzire az omladék. Ez az omladék kopár és kis fantáziával ló alakot láthatunk benne.

A hiedelem szerint ebben a várban tündérek laktak. Ezek távol tartották magukat a vár alatt lakó szántó-vető

emberektől. A várból mégis gyakran láthatták a dolgozó földműveseket. Volt közöttük egy deli legény, akinek szemében az ég kékje tündöklött, haja aranyszínű volt, mint a mezők búzalkalásza, termete délceg, mint az erdők fenyőfái. A szigorú tündérvény ellenére megtörtént, hogy az egyik tündérlány beleszeretett és szerét ejtette a találkozásnak. Csak titokban jöhettek össze, s hogy találkozhassanak, a legénynek fel kellett másznia a várhoz és éjfélkor átugratnia a meredek várfalon. Reggeli kakasszólás előtt vissza is kellett térnie. Ezt az utat lóháton tette meg minden éjjel. Az idő rövid volt a szerelmesek számára. Egyik éjjel a kakas éppen akkor kukorékolta el magát, amikor az elkésett szerelmes legény, aki még mindig ölelte a tündérlányt, éppen át akart ugratni lovával a meredek várfalon. A kakasszóra a lova megbotlott. A legény lezuhant és a tündérlányt is magával rántotta a szakadékba. A ló pedig fennakadt a sziklán. Azóta is ott a nyoma és a homokkő oldal valóban időváltozást jósol.

A Fehér-Nyikó mondája

Farkaslaka kis folyója, a Fehér-Nyikó itt ered a farkaslaki hegyben. Veresmáté és Antos vidékének két forrásából indul el. A jobb oldali a bővizűbb, a bal oldali a Hidegség árkán csordogál lefelé. Farkaslaka életében meghatározó szerepe van a Nyikónak, amely itt gazdag mellékágakban is. Kezdetben öreg fenyők, majd szelídebb bükkök között ugrál nagy köveken át hangosan csevegve. Az erdő elhagyva, a faluhoz közeledve játékosága alábbhagy. Itt nyitja meg a völgyet. Fűves mezők, majd szántóföldek között kanyarog. A falu közé érve régebb simogatta a ruhát tisztáló asszonyok lábait, a fürdőző gyermekeket, ringatta az úszkáló libákat, kacskákat. Télire vékony jégkéreg alá bújik ma is. Amikor a tavaszi szelek megolvasztják a hegyek havát és a sok kis patakocska ezek vizét lehozza a Nyikóba, vagy zivataros nyarakon, amikor valamely határrészről ömlik bele a víz, akkor haragos, nagy folyóként kiönt medréből, elsöpri a gyenge kerítéseket és ólakat. Az is megtörténik, hogy bezúdul a mélyen fekvő lakások alsó házaiba s az ott lakó

öregasszonyokat ágyastól felemelve ijesztgeti. Nyáron, ha nagyon szomjas a föld, olyan gyámoltalanul vánszorog, hogy száraz lábbal is átléphetünk rajta. A falu régi lakói még 50 évvel ezelőtt itt a Nyikó vizéből. Tamási is azt mondta, hogy a legfinomabb iható víz a Nyikó vize. Korán reggel, még a vízhasználat előtt, kimerítettek belőle. Sárgára súrolt födeles fakartyákban a kártyapadra, vagy vízpadra helyezték. Nyáron a pincében tartották.

A Fehér-Nyikó nevének eredetéről kétféle mondát is hallottam. Az egyik szerint a farkaslaki hegyben, a nagy rengetegben valamikor régen egy kecskepásztor éldegélt, ennek a neve Fehér Nyikoláj volt. Itt lakott egy kis kalibában és legeltette kecskéit az erdő aljnövényzetén. A kecskék körül köre ugráltak és legelés közben keresték a forrásokat, amelyekből vízzel is jóllakhattak. A pásztor, hogy állandó vizük legyen, a legbővizűbb forrásnak egy nagy medret ásott, s ide összegyűjtötte a még itt található források vizét. Innen indul ez a patakocska, amely a pásztor nevére kapta a Fehér-Nyikó nevet.

A másik szerint valamikor nagyon régen, még a patak születésének idején, a forrás vizében fürdött egy Nyikó nevű hableány, erdei vagy havasi tündér. Itt lubickoltatta, mosdatta minden reggel hófehér testét a forrás vizében. A forrás patakként indult tovább, de a leány testétől fehérré, csillogóvá, avagy szökévé változott. Ezt a színt és üdeséget vitte magával végig erdőn, mezőkön, a lassan füzérré soka sodott kilenc kis székely falu mellett egészen a Nagy-Küküllőig. Ma is viszi, de a patakfolyó vize már nem iható, mert nem olyan tiszta, mint régen.

Szörnyőke kútja

A Nyikó jobb oldalán emelkedik Ballanghegye és Jalasza oldala. Ez a vízvázaló. A bal oldalon találjuk a Tilalmast. Ezekben a hegyekben a forráskutak egész rendszere alakult ki. A forráskutak tisztán tartása, megbecsülése, védelme a falu íratlan törvényei közé tartozott. Minden határrésznek volt egy kristálytiszta vizű kútja. Ilyen kút volt még az én fiatal koromban a Szörnyőke kútja. Akkor még az egész hegyoldalt összefüggő erdőséggel borította.

Ez a forráskút Szörnyőke mezején egy kis emelkedés oldalában csillogott. Ennek a vize is a fölkelő nappal szembe folyt. A nép azt tartja, hogy a legtöbb forrás vize gyógyító hatású, ha reggel a felkelő nap sugarai érik.

A Szörnyőke kútja alját mohos kövek borították, mint tükörben visszarágyogtak benne a körülötte sátorozó fák. Egy kis favájatos rúdon állandóan csorgott ki belőle a szomjat oltó víz. Ide jártak az emberek, de az erdő vadjai is inni. Ennek a kútnak a vizében sokszor megmostuk az arcunkat. Ma is van olyan öregasszony, aki vizet hozat belőle. Azt tartották, hogy a vize járványos betegségek ellen is csodás hatású. Mégis a leghatásosabb a szemgyógyítására, mert ettől tisztul a látásuk, de a fül bajait, a süketséget is gyógyítja. Volt, aki pénzt vetett a forráskútba és a mellette levő bokrokra, fákra rongyot kötött. A rongy arra szolgált, hogy aki a pénzt kiveszi belőle, arra ragadjon a betegség. A rongyok maradványait még 1954-ben is láttam.

Régen – mondja a hagyomány – a Zete várában lakó barátok átjártak látogatóba a Firtos várában élő barátokhoz. Hajnalok hajnalán indultak a hosszú útra. Akkor még csak ösvények kanyarogtak a rengetegben, s ezeken az erdei ösvényeken haladva, itt a farkaslaki csodaforrásnál megpihentek. A forrás mellett egy nagy lapos kő és körülötte 12 kisebb kő állott. Itt miséztek, valószínű a nagy kő lehetett az oltár, a körülötte levő kövekre letelepedtek, és itt reggeliztek. Utána az arcukat megmosták a forrás vizében. A pihenés után folytatták útjukat a legendás firtosi vörös barátokhoz.

A forrás ott volt a Kovács Mózsi bá erdei tanyájának a végénél. Azóta a tanyát felszámolták és utat is vágtak a nagy erdőbe. Most az IFET (Erdőki-termelési Vállalat) útja vezet el a forráskút mellett. Amikor utoljára láttam, már a kövek hiányoztak. Valószínű ma valamelyik farkaslaki ház alapjába vannak beépítve. A forrás vizét cementgyűrűbe fogták és az azóta épített erdészházat ma ez látja el bőségesen vízzel.

Jakab Rozália

Fotó: Balázs Ödön

Régi idők falusi élete

Napjainkban tapasztalhatjuk, hogy a falusi közösségben, de még a rokoni körön belül is gyakran elkülönülnek az emberek egymástól. Ezért úgy érezzük, hogy kötelességünk megörökíteni, hogyan éltek egy évszázaddal korábban az emberek a környékbeli székely falvakban.

Hogy milyen volt a régi falusi élet Alsóboldogfalván, azt falunk legidősebb emberei adták tudtomra: Balogh Mihály 91 éves, Petre Rozália 94 éves, Török Ida 87 éves, Kelemen Dénes 86 éves, Gagy Lajos 87 éves. Adatközlőim gyerekkorukban személyesen tapasztalhatták a majd egy évszázaddal korábbi falusi élet jellegzetességeit, a szokásait.

Elmondásuk szerint a férfiak és a nők népviseletben jártak, saját maguk által készített ruhadarabokat viseltek. A vásottabb, kopottabb ruhadarabokat viselő ruhaként használták. Ünnepnapokon a nők szöttes anyagból készített piros szoknyába, fodrozott nyakú és ujjú fehér ingbe, fekete farkasfoggal díszített piros mellénybe öltözve mentek a templomba, mulatságokba. A székely ruha elmaradhatatlan tartozéka volt a nőknél a hímzett kötény, a férfiaknál a fekete lajbi és a fekete kalap. Vasárnap és ünnepnapokon kemény szárú csizmát viseltek télen és nyáron egyaránt. Nyáron sem tudott olyan meleg lenni, hogy a székely férfiak ne a vásottabb székely harisnyájukban szántsanak, veszenek, kaszáljanak, kapáljanak.

A múlt század elején minden egyes székely faluban szorosabb volt az egymás iránti kötődés. A falusfelek együtt vigadtak, amikor annak volt az ideje. Ha bajban volt valaki, együtt búsultak. Ha valakit kár ért, leégett a háza, elégett a télire elraktározott takarmánya, azonnal gyűjtést szerveztek, újjáépítették a házat, összegyűjtötték a télire való szénát.

A falu lakói nehéz fizikai munkát kellett végezzenek megélhetésükért, mégis vígság, jókedv, vigadozás jellemezte mindennapi életüket. Minden vasárnap délután a késő estébe nyúlóan táncmultságokat szerveztek. A század elején a faluban zsidó korcsmárosok voltak. Falunkban éppen három létezett, de közülük egyik, egy Herman nevezetű, a korcsma épületét egy szobával toldotta meg, amely akkora méretű volt, hogy a falu mulatni akaró ifjúsága elfért benne. A leleményes korcsmáros ezzel tönkretette üzletársait, a másik két zsidó korcsmáros rövidesen más faluba költözött.

Farsang idején a falu három részében voltak fonók: Felszegen, Középszerben és Alszegen, külön a lányoknak és

külön az asszonyoknak. A lányok fonójában minden egyes alkalommal a legények is megjelentek, legtöbbször cite-rával a hónuk alatt. Este 11 óráig fontak, majd a guzsalyokat a sarokba állították és elkezdődött a játék (Hogy élsz a pároddal?, Fordulj bolha stb.). De része volt a fonóknak a „csillagszámlálás” is, ami azt jelentette, hogy a lány által földre ejtett orsót felkapó legénytől az orsót csókkal kellett kiváltani, de nem a tömeg előtt, hanem kilépve az ajtón. Végül a citera hangja mellett éjféléig táncoltak.

Külön ceremóniája volt a lakodalmaknak is. Az események a legényes háznál zajlottak, melyekre a vendégeket két vőfély hívta meg szalaggal díszített pálcával a kezükben. A következő vendéghívogatót mondták:

Szerencsés jó napot adjon az Úristen!
Engedelmet kérek, hogy házukba beléptem.
Azt hiszem, tudják, mi járatban vagyok,
Kinek a küldöttje s megbízottja vagyok.
Nagy István testvérünk házasodni készül,
Kinek a számára hívogatni jöttünk.
Kegyelmetek barátságát igazán megnyeri,
Szíveskedjenek hát a menyegzőjére eljönni.
Kéri, a meghívást meg ne vessék,
Személyesen várja, hogy őt megtiszteljük.
Az Isten áldja meg, s vezérelje el
Nagy István házához a legjobb egészséggel.

A lakodalmakba legtöbb 50–70 személyt hívtak meg, csak a legközelebbi rokonokat, keresztszülőket, szomszédokat. Nyáron, ha szép idő volt, az udvaron terítették, a csűrkapukat sarkig kitérték, a csűr belsejében volt a menyasszonyi asztal megterítve. Ha rossz volt az időjárás, a házból zajlott le a lakodalom, ez is volt az egyik meghatározó oka annak, hogy nem a mai létszámú lakodalmak voltak divatban.

Az alábbi mondóka elmondása után a vőlegényes háztól elindult a menet a menyasszonyos házhoz:

Tisztelt vendégkoszorú!
Isten szent nevében,
Induljunk el innen, csendes békességben.
Vőlegény urunknak keressük meg párját,
Az Ó drága kincsét, kedves menyasszonyát.
Szerezzünk ma neki öröm boldogságot,
Hozzunk a szívére egy szép gyöngyvirágot.
Először majd Isten hajlékába visszük,
Hol áldás után boldog lesz, úgy hisszük.
Induljunk el innen csendes békességben,

Menjünk a mátkáért a legnagyobb rendben.
E magasztos úton vezéreljen Isten!

A menyasszonyos házhoz érkezve, a kapunál zajló többkevesebb mókázás után bekérezkedtek a menyasszonyos házhoz. Kikérték a menyasszonyt, majd következett a menyasszonyi búcsúztató és a menyasszony búcsúja sűrű könnyhullatások között. Ezt követte a templomi esküvő, melynek végeztével a templom előtt várakozó, színes szalagokkal díszített lovas szekerekre ült a násznép és az új párt körbehordozták a faluban. Ennek végeztével a vőlegényes házhoz hajtottak, ahol a násznagy e szavakkal adta át a menyasszonyt az örömanynak:

Nagy fáradásunk nem esett hiába,
Mert egy szép virágot hoztunk be e házba.
Ím, itt a menyasszony, velünk megérkezett,
Tessék, örömanya, fogjon vele kezét!
S ha kedvére való, csókolja is őt meg!

Ezután a vendégek asztalhoz ültek. Az akkori lakodalmi ebédnek két fogása volt: a tyúkhúsleves, utána meg a töltött káposzta. Kalácson kívül csak a menyasszonyi torta volt dívatban, de annyi tortát süttettek, hogy minden vendégnek jusson egy-egy szelet. Azért süttették, mert abban az időben falvakon a falusi asszonyok nem értettek a tortasütéshez, erre a papnékat és a tanítók feleségeit kérték fel. Éjfélkor a menyasszonyt felkontyozták.

Az akkori lakások két helyiségből álltak. Egyik a lakószoba volt, s bármilyen kicsi is volt, abban lakott a három generáció. Volt még egy nagyobb tisztaszoba, amit „nagyháznak” is neveztek. Ebbe a szobába csak ritkán léptek be. Itt tartották nyáron a kemény szárú csizmákat a mestergereudára felakasztva, de a megtakarított pénzüket is ide dugták el. Ide ravatalozták fel a halottakat.

Családon belül a családfő szerepét az öregapó töltötte be. Ő osztotta ki minden este a másnapi teendőket, de a „nannyó” sem adta ki a fakanalat a kezéből, amíg jól bírta magát. Mint általában minden székely faluban, Alsóboldogfalván is a birtokrészt a fiúgyermekek örökölték, a lányok birtokrészt pénzben fizették ki. Ha mégis birtokrészt követeltek, kevesebbet kaptak a fiúkénál, de addig nem írárták át telekkönyvileg a fiatalasszonyra, ameddig a szülők éltek és meg nem győződtek arról, hogy az új pár egyetértésben él, tehát a birtokrész nem marad az esetleg különvált férj tulajdonában (adatközlő: Kelemen Dénes 86 éves).

Amikor „apó és nannyó” annyira megvénültek, átadták a háztartást és a mezőgazdasági munkák végzésének irányítását a fiataloknak, s ők a ház körüli munkákat végezték csupán. A nannyók lakást, udvart sepregettek, etették a baromfikat, az apók a meghibásodott mezőgazdasági szerzőségeket javígtatták, s közben jó tanácsokkal látták el a fiatalokat. Egyik legfőbb foglalatosságuk az unokákra való vigyázás volt.

Gálfalvi Gábor

Papolc népművészete és népelete

Papolc Kovászna megyében, Kézdivásárhelytől 26 kilométerre, Zágontól északkeletre fekszik. A faluban nyílt-szívű és vendégszerető nép lakik, magyarok és románok példás békességben. A népességszámlálás adatai szerint a falu lakossága 1850-ben 1351 volt (a felekezeti megoszlás: 248 ortodox, 1053 református, 50 katolikus). 1992-re a lélekszám 1321-re módosult (a felekezeti megoszlás: 646 ortodox, 608 református, 48 katolikus).

Papolcnak nincsenek híressé vált fürdői, gyógy- és ásványvizei, nincsenek évezredek történelmét idéző műemlékei, de a hagyományos népi kultúra gazdag világát tárja elénk.

Jelen és elkövetkező lapszámainkban ebből nyújtunk ízelítőt.

A mindennapi élet Papolcon: ház és ruházat

A hegyvidék ezernyi bája és tájféldrajzi kényszere évszázadokon át meghatározó erővel kényszerítette rá jellegzetességeit a székelyek, így Papolc lakóinak életére, hétköznapjaira. Nemcsak a gazdálkodás mikéntjét, hanem a családi életteret is a maga képére formálta. Ez külsőleg leginkább az építkezésben és a ruházatkodásban mutatkozott meg. A papolci ember fából építkezett, s évszázadokon át a maga készítette szöttekből ruházkodott. 1910-ben a népszámlálók által Papolcon talált 672 házból mindössze öt épült kőből, téglából, egynek volt kőalapja, egy épült vályogból, egy sártapasztással, 665 ház pedig fából. Cserépvagy bádogtető 37 épületet fedett, zsúp huszonötöt, zsin-dely 606 lakást.

A székely családfők többsége értett az építés mesterségéhez, s ha építettek, a jó ízlés s a hagyományok szavára hallgatva építettek. A régi székely ház jellegzetessége: úgy helyezkedett el az udvarban, hogy nem rúgott ki az utcára. A ház és az utca között kis virágoskertet gondoztak a háziasszonyok. A ház faboronákból épült, agyagtapasztással kívül-belül, fehérre vagy kékre meszelve. A tetőzet széles eresze alatt faoszlopos tornác futott végig. A tornác-ról tágas konyhába nyílt az ajtó, ez a helyiség egyben mindennapi lakószobául is szolgált. A konyhából nyílt a kamara, a jobb módú családoknál pedig a középső szoba, abból pedig az utca felőli *tisztaszoba*. Amennyiben kétszobás volt a ház – és ez volt általánosabb –, úgy népesebb család esetében a tisztaszobában több fekvőalkalmatosságot helyeztek el, feladva a hagyományos berendezés szabályait.

Tavasztól őszig az élet fő színtere a *nagyházzal* szemben épült *nyári konyha* volt. Itt kapott helyet a kenyérsütő kemence. A nyári konyhával épült egybe a *gabonás*.

A 18. századig a papolci jobbágyság bútorzata kevés és egyszerű volt. A lakás berendezését a célszerűség alakította ki. A legegyszerűbb bútorféleségeket barkácsolók és falusi

bútorspecialisták készítették, de a komolyabb bútordarabok (a ládától az ágyig) már magasabb szintű szakismeretet igényeltek. Beszerzésük – ha nem a családfő készítette – anyagi megterhelést jelentett. A díszesen festett vagy faragott bútor tehát nem volt minden család számára egyformán elérhető. Később a módosabb székely is szerezhetett magának esztétikusabb, akár luxusszámba menő javakat. Ezek közé tartozott egy-egy szépen faragott vagy festett bútordarab.

A parasztházak szobáinak berendezése a század folyamán a hasznosíthatóságnak megfelelően és a szokást követő módon alakult. A konyha sarkában állt a búbos kemence vagy a kályha, melynek a szoba felé eső oldala padszerűen volt kiképezve, hogy ülésül szolgáljon. A hosszanti fal felé eső oldala volt a sut, mindenféle holmi tárolására. Télen ez volt a gyermekek kedvenc tartózkodási helye. A kemencével átlósan átellenben volt a szoba nappali része a sarokpaddal, előtte az asztallal, egy vagy két székkal. Az ablak másik oldalán állt a magasra vetett ágy, előtte legalább két székkal, támlájukkal az ágyhoz állítva. A kemence és a vetett ágy közt állt egy láda, később egy szekrény. Az ágy és a sarokpad között még egy láda kapott helyet, de állhatott még az ajtó felé eső falnál is egy, sőt két láda is.

A régi papolci festett bútorok alapszíne zömmel a kék, de a zöld, a barna is gyakori. A díszítmények egyenes lezármazottai a székelyföldi templomok festett mennyezet-

kazettáinak. Virágelemeik kivétel nélkül középtengelyes szimmetriára épültek.

A faanyagnak, a szerkesztésnek, az épületrészek arányainak is vannak szépségei. Ilyen a tapasztatlan boronaház bordákkal csíkozott oldala! Az épületek egyes részeit faragással díszítették. Faragott a tornácoszlop, a tornácmellvéd, az ajtó- és ablaktok, a mestergerenda stb.

Jellegzetességei folytán az élet (telek, porta) legszembevetőbb, legfigyelemreméltóbb eleme a székely kötött kapu, a székely kapu. A népművészeti értékű fafaragásnak a kapu a leggazdagabb területe. Monumentális alkata, a rávéssett díszítmények, felírásai olyan népről tanúskodnak, amely a régmúltban tanulta meg az építés mesterségét. A székely kapu a székely falunak, utcának, életnek a büszkesége.

A székely portának nagyszabású építménye a csűr, mely gyakran monumentálisabb, hatalmasabb, mint a ház. Ez sem oktanul ilyen, hisz nagy fontossággal bírt a gazdálkodó család életében. A csűr is, akárcsak a kapu, a székely élet képének mellözhetetlen része. Szépsége szerkezetében van, de helyenként az odailló faragás sem hiányzik róla.

A székely viselet sokféle állapot, helyzet kifejezője volt. Mindenekelőtt adatokat közölt az életkorról, családi állapotról. Ezt a szerepét a nőknél árnyaltabban töltötte be. Jelezte, hogy a nő leány, menyasszony, menyecske, gyermekes asszony; majd az öregedés egyes szakaszait, a gyászt, az özvegyiséget.

A férfiaknál a viselet jelzései már sokkal szerényebbek: legény, vőlegény, házas férfi állomásokra szűkül a megkülönböztetés, de az sem jut mindig annyira egyértelműen kifejezésre, mint a nőknél. A viselet jelezte továbbá a rangot, a gazdasági helyzetet, a módot, sőt a falu társadalmán belüli különbséget is.

A viselet a mindennapi élethez igazodott. Nemcsak abban, hogy volt ünneplő meg hétköznapi ruha, hogy voltak az évszakoknak megfelelő ruházatok, hanem abban is, hogy voltak olyan ruhadarabok, amelyekből a falu lakói tudták: viselője milyen munkára, a közelbe vagy távolabbra készül menni.

A női viselet minden vonatkozásban érzékenyebb kor-, mód-, rangmutatója volt a falu társadalmának. A legszembevetőbb az életkor szerinti elkülönülés volt, amelyet a ruházat színárnyalataival juttatott kifejezésre. Az idősek fekete vagy barna színű ruházatot hordtak. A házilag szőtt, hosszanti csíkos anyagból készült szoknya mellé ugyanabból az anyagból készült blúzt, fekete kötényt, fekete fejkendőt vagy csepeszt viseltek. A középkorúak szoknyájában, mellényében még megvan a piros szín, de annak sötétebb változata. Blúzuk fehér, kötényük, fejkendőjük fekete. A fiatalok, gyermekek élénkpiros csíkos szoknyáját, mellényét fehér blúz és fehér kötény egészítette ki. A gyermekek, hajadonok számára nem volt kötelező a fejkendő viselete.

Hajviseletük is különbözött. A lányok két copfba fonták a hajukat és leeresztve viselték, míg az asszonyok kontyba tűzték. Érdekes egy 1839-beli jegyzőkönyvi leírás, mely szerint a „megegett” lányok (erkölcstelenek) kontyot és „kontyra illő főkötőt” kötelesek viselni. Ugyanis egyes vi-

seletdarabok az életkor mellett bizonyos állapotot is jelöltek: a párta a leányságot, a főkötő és fejkendő a férjes asszonyt, illetve gyermekes asszonyt, a jegykendők, pántlikák a vőlegénységet.

A társadalmi rétegződés lényegesen egyszerűbb módon jutott kifejezésre: a drágább anyagokban, a több selyem, hímzés használatában a gazdagoknál. Ez az elkülönülés olykor perpatvarhoz is vezetett. 1843 májusában egy módosabb és egy szegényebb asszony összeszólalkozott a templomban afölött, hogy a módosabbik a selyemruháját féltette, nehogy a szegényebb asszony „kender rokolyája” bepiszkítsa.

Az esküvő és a gyász viseletének formáját, színét éppen úgy a hagyomány határozta meg, mint a mindennapok vagy az ünnepnapok viseletét. Az esküvői szín a fehér, a gyász színe a fekete. Ugyanakkor fekete az ünnepélyesség kifejezője is. Például a férfi „ünnepi székelyruha” fekete-fehér színekben készült. Az ünnepi varrottasok, szőttek is mind fekete-fehér színösszetételűek.

Papolc lakossága a 20. század közepéig (egy-egy házaknál a nyolcvanas évekig) megőrizte és gyakorolta a szövés és fonás mesterségét. Régebben a ruházat anyagát is, később inkább csak szőnyegeket, terítőket, takarókat és más lakásdekorációt szőttek. Kiemelkedő fontosságú e téren a *székely festékes*, a népi faliszőnyeg. Alapanyaga rendszerint kender és házilag festett gyapjú. Alapszíne többnyire a piros és kék, a geometrikus díszítményeké sárga,

fehér, barna. Az 1768. évi egyházi jegyzőkönyv tudósít arról, hogy „...*Nagy Sámuelné Kelemen Ilona ... készített és adott az Úr asztalára egy asztalra való szép veres kékes színű festékest...*”. 1798-ból egy másik festékesről is tudomást szerzünk: „*Mostani tiszteletes papné, Erdős Trésia asszony gyapjúból maga font és megkészített tarkás szőnyeget ajándékozott a papolci Reformata Szent Eklésiának Úr asztalára a mindenkor ott állás végett.*”

A festékes a szövőszék szélességében készült, általában hosszában két darabból volt összeállítva, de előfordult egyben készült is. Viski Károly szerint a székely festékes a magyar népművészet legrégebb emlékei közé tartozik. Eredetükre vonatkozóan a díszítményeket ó-európainak tartja, és közeli rokonnak a kelet-európai szőnyegekkel.

Papolcon a juhtenyésztés nagy elterjedtsége valószínűsíti, hogy a festett gyapjút hímzőfonalként korán alkalmazták a *szálánvarrott* és a *szabadrajzú* hímzések varrásánál egyaránt. Ezzel azonos időben a pamuttal, sőt a selyemmel hímzett párnalapok, lepedőszélek, kendők, terítők is megjelentek. A díszítés tekintetében Háromszéken az egyszerű, világos rajzú minták a kedveltek. A motívumok között található virágcsokor, madár, szarvas, azonban a legtöbb elem geometrikus. A színezésben inkább az egy színt alkalmazták – főként a pirosat és ritkábban a kéket –, két színt csak elvétve találunk a hímzéseken, varrottasokon.

Bede Erika

Homoródújfalvi szolgálók (1930-as évek)

Brassói szolgák, szolgálóleányok

Balázi Jánosné Egyed Eszter Homoródújfaluban született 1915. március 9-én, Székelyudvarhelyen hunyt el 1992. március 8-án. A recsenyédi temetőben nyugszik örök békében a férjével együtt.

Elbeszélései alapján idézem fel szolgálói történeteit.

Az első munkát Oklándon vállalta. A hetedik osztályt meg kellett volna ismételnie, mert Siketes István tanító úr (aki felesküdt a román államnak, hogy hivatalát megtarthassa) a tanuló lányt megbuktatta hiányos román nyelvtudása okán. Hogy ne kelljen többet Siketes iskolájába járnia, az anyja tudtán kívül elszegődött gyermekpesztrának Oklándra az útmesterekhez. Maradandó élményként mesélte nekünk édesanyánk annak a rémes éjszakának az emlékét, amit átélt a korabeli rablógyilkostól, Balántól való félelmében. Mint szolgáló lefeküdt a konyhában lévő ágyában, de nem tudott elaludni. A sok rémtörténet működésbe hozta fantáziáját. Kaparást, kopogást halott. Már itt is van Balán! – képzelte. De a rabló nem jött be a házba. Erősödött a furcsa zaj. A félelem tetőfokán talán elájult a kislány, mert reggel vizesen ébredt meg. Asszonyának elmesélte az átélt rémü-

letet. A nagysága magyarázta meg neki, hogy a kopogás, vakarás és a többi zaj a kályha alatti ládába éjszákára behozott rucáktól származott.

Brassóban is szolgált. A városban az ugyancsak ott szolgáló Péter testvérbátyja felügyeletére volt bízva húgával, Ilonával és István öccsével együtt, ki suszterinas volt. Erre az időszakra emlékezve, sokat emlegette Roth Walter kereskedő urat, aki nagy vadász lévén, sok szalonkát, nyulat hozott a konyhára. Ezeket a szolgálónak kellett megtisztítania. Soha nem kérdezték tőle, hogy szereti-e vagy utálja-e ezek megpucolását. El kellett végeznie, pedig finnyás (utálós) természetű volt. Ezért történt, hogy mikor gyermekkorunkban halat fogtunk a Nagy-Homoród vizéből és hazavittük, édesanyánk kirakta egy külön konyhai asztalkára a halak megtisztításához szükséges eszközöket, edényeket, majd ezt mondta: Egy életre megutáltam a vadak takarítását Roth Walternél, még a szagát sem állhatom, de a színét se lássam! Csináljátok, de az edényeket és a késeket hamuval tisztítsátok meg evés után.

A szász polgári (úri – így mondta anyám) nagyságáktól elsőrendű házvezetést és főzést sajátított el anyám.

Ugyanakkor megtanult németül, mert egymás közt az urak csak németül beszéltek, s amikor olyanról volt szó, amit a szolgálónak nem kellett tudnia, akkor átfordították szászra a beszédet. De egyszer észrevették, hogy a „kleine Maus” elmosolyogja magát, tehát ezt is érti a kis egér, a szolgálóleányka. Nyelvtudásának hasznát vette a második világháború alatt, például amikor az ukrán karavánokat kísérték át a falunkon a németek. Ekkor anyám tudott németül értekezni az élelemért maradék holmijukat kínáló ukrán asszonnal: egy darab szalonnát és kenyeret cserélt egy szájharmonikáért. Később, a román csapatok bevonulásakor a Brassóban elsajátított román nyelvtudásával mentette népes családunkat.

A kétévnyi szolgálati idő alatt anyanyira megszerették egymást a gazdáival, hogy amikor 1936-ban férjhez menni készült anyám, visszament elbúcsúzni a régi szolgálati helyére, gazdái pedig sok szép ajándékkal pakolták fel. Az anyám által megőrzött iratok: lakossági nyilvántartási lap, társadalombiztosítási könyvecske stb., azt bizonyítják, hogy a cselédet tartó család teljes felelősséget érzett az alkalmazottja iránt. Az ilyen családokhoz bizalommal ajánlották szolgálatra az újonnan elszegődni jött falusi rokont vagy ismerőst.

Szabadidős programjában nem korlátozták a szolgálóleányt. De anyám sokszor felemlgette azt a pofont, amit Péter bátyja adott neki, mert megtudta, hogy elment a Sári-bálba. Ez nem számított a brassói cselédek érdekvédelmi ifjúsági egylete által működtetett szórakozóhelynek, ezért mondta Péter bátyánk, hogy oda csak a legkivetkőzöttebb perszónák jártak.

Anyám korábban Reiser Ida vénkisasszonynál is szolgált a Hosszú utcában. Lakhelyéhez közel volt a vásárnap kimenőjük színhelye, nem kellett messze mennie. Nagyon szigorú rendet követelt a kisasszony, de hálás volt neki anyám a sok tanításért. Kapcsolatuk nem szakadt meg: az ötvenes években is felkereste anyám az idős hölgyet, amikor a rongyszőnyeg szövéséhez szükséges használt ruháért házalt Brassóban.

Balázi Dénes

Rovásjelek egy bágyi kövön

Rovásírásos felirat bukkant elő az udvarhelyszéki Bágyban, az egykori római katolikus, régóta református templom külső támpilléréén. A rováslelet egyrészt gyarapítja a sok évszázados, ismert udvarhelyszéki, és persze erdélyi (székelyföldi) feliratok számát, másrészt több olyan kérdést is felvet, amire azonnali választ nem kaphatunk.

Bágy közigazgatásilag Homoród-szentmárton községhez tartozik, a

XVII. század közepe táján készült el határában a már alapjáig visszabontott védvár. Középkori templomát kőfal keríti. Építésének korát a XIII. századra teszik a szakemberek, a XV. században pedig bővítették, mindezt régészeti ásatásokkal igazolták. Az egykori szentély falát több támpillér támasztja. A mai templomba beépített csúcsíves ablakok, csúcsíves keretű szentségtartó fülke, az északi falban látható, befalazott sekrestyeajtó is be-

Fotó: Mihály János

szédes jel a templom építéstörténetéről.

2013. május 25-én bágyi kőművesek karbantartási munkálatok végzése közben, a déli bejárattól jobbra lévő harmadik támpillér faragott köveiről a vakolatot lebontva, az egyik kövön rovásírásos jeleket vettek észre. Felismerték, hogy rovásírásos betűjelek, és értesítették Pitó Zsolt református lelkészt, aki éppen akkor nem tartózkodott Bágyban. A tiszteletes kollégájának, a Felsősófalván szolgáló Szász Tibor Andrásnak hírül adta az esetet. A sófalvi lelkész, aki a székelynek nevezett meg más rovásjelek értőjévé, írásszakértővé képezte magát, a helyi sajtóban is beszámolt e „nagy jelentőségű leletről” (Udvarhelyi Híradó, 2013. május 31. – június 2., XXIV. évf. 103. sz.), annak fényképét is közölte, a jól láthatóság kedvéért sötéttel kiemelve a jeleket.

A felirat érdekessége, hogy a kő – az írásjelek helyzetéről megállapítva – „fejfelé” került a támpillérbe. Hasonló módon építették be a közeli Homoródkarácsonyfalván a jelenlegi unitárius templom tornyába, az egyik lőrés szemöldökéhez (aljához) az ugyancsak hosszabb rovásfeliratot hordozó követ.

Szász Tibor András megállapította: az említett tény azt bizonyítja, hogy a terméskövet másodlagos helyzetben építették a támpillérbe. A vele dolgozók, bár tudták, hogy rovásírásos jelsor van rajta, mert jól látható helyre, a templom falával párhuzamosan fordítva (és nem oldalra „eldugva”), mellmagasságban helyezték el, azt elolvasni nem tudták, különben nem lefele fordítva helyzeték volna el. Bár a szürke kőbe mélyen bevészt (és nem csupán karcolt) jeleket leginkább surlófényben lehet jól látni, szerinte „gyönyörűen és könnyen” olvashatóak. Olvasatukat is megadja: a felirat kezdetét jelölő jel (három pont egymás felett) – nyitójel vagy N – URBN BNDÓ CSNALTA, vagyis Nagyságos/ÉN URBÁN BaNDÓ CSiNALTA. Az utolsó szó LT ligatúrát, betűösszevonást tartalmaz. A Bandó önálló személynév volt, valószínűleg az Andrásból jött létre.

E feloldás szerint az építő saját nevét örököltette meg. És a faragott kő jelenlegi helyzetét tekintve egy koráb-

bi, valószínűleg a XIII. századi építkezés tényét örökítette meg.

Sófálvi András, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum régésze, aki végezte a korábbi bányai ásásokat, amikor a javítás-karbantartás lehetővé tette a régészeti kutatásokat, a következőket emelte ki helyszíni szemlénk és a Duna Televízió székelyudvarhelyi Regionális Stúdiója munkatársainak forgatása alkalmával: a faragott kő nyilván nem a gótikus épület része. A felirat keltezését – a kő alapján – tágabb időhatárral lehet megállapítani: XIII–XV. század. A 2006-ban végzett ásások fényt derítettek arra, hogy a XIII. században Bányában már kőtemplom létezett, félköríves szentéllyel, ahhoz a templomhoz köthető a rovásfelirat is. A XV. század végén épült a mai templom (a XVIII. században a visszabontás hulladékából megemelték a padló szintjét, ugyanakkor megmagasították a falakat is). A Szász Tibor András olvasatában (feloldásában) szereplő Urbán Bandó talán az első templom építője volt, de nem biztos. A felirat viszont a XIII–XV. század közé keltezhető.

Pitó Zsolt református lelkész elmondta: már a múlt esztendőben javításokat terveztek az épületen, mert muszáj volt: a bádogborítás alá befolyt a víz. A presbíterek javasolták, hogy egyúttal a támpillérek tetejéről is vegyék le a bádogot, tegyenek csempet, mert úgy szebb. Amikor a bádogot levették, lepatogott a vakolat, és a faragott kövön láthatóvá lett a rovásfelirat.

Helyismereti kutatások írott források hiányában talán nem teszik egyértelművé, ki is volt Urbán Bandó, illetve Bányában, vagy a tágabb környéken létezett-e ilyen nevű építőmester. Szász Tibor András megállapításában a feliratkezdő három pontot az avarok is használták. Ha az ezután álló jelt nyitójelként értelmezzük, akkor feltételezhetjük, hogy a kő eredeti helyén egy másik, valószínűleg nem rovásírásos felirat után vagy alatt helyezkedett el, fő helyen, vagy legalábbis jól látható helyen. Nagyobb a valószínűsége, hogy a templombelsőben. Ha ezt feltételezésként elfogadjuk, akkor viszont nem kapunk magyarázatot arra, hogy a kő miért került mostani helyére, ám arra sem-

Fotó: Mihály János

miképpen, hogy miért nem eredeti (és nem megfordított) helyzetben. E gondolat újabb feltételezéseket indíthat el: az építők nem helybeliek voltak, vagy ha igen, hát nem tudták már elolvasni a feliratot.

A nyitó jelnek is értelmezhető második jelet ha N hangértékűnek feltételezzük, a jelenlegi olvasat nehezen fogadható el: ha Nagyságos URBÁN BaNDÓ CSiNALTA, akkor valószínű, hogy nem az építő, hanem az építető nevét kapjuk. Vagyis saját magáról nem írta volna talán az építő, hogy Nagyságos. És a pallér miért lett volna nagyságos? Ha nagyságos, miért pallér? Ha viszont (é)N jelentését nézzük, a felirat végéről hiányzik az utolsó betűjel (CSiNALTAm). A kövön lett volna még hely egy(etlen) jel számára. Bár ha jól megnézzük a követ,

nehéz lenne eldönteni: eredetileg hiányzott már a sarokból egy darabocsk, vagy később pattant le, ütötték le valamilyen okból, netán véletlenül?

A vezetéknev és keresztnév együttes használata sem volt jellemző, általánosan elterjedt a felirat keletkezését behatároló időszakban. Későbbi időkben is (perrendtartási feljegyzések, jegyzőkönyvek) találunk példát arra, hogy a tanúként beidézett személyek nevét az apa keresztnéve + fia szó + a szóban forgó személy keresztnéve típusú birtokos jelzős szerkezetekkel jelölték (Antal fia Mózes).

Ugyanazon a déli falon, a cinterem bejárata és a rovásfeliratot tartalmazó faragott kő között, utóbbinál magasabban látható egy olyan kő, amire két jelt véstek. Bányai Bencze Jakab illesztőjeleknek véli, amelyeket az ácsok ma is használnak, ceruzával jegyezve rá a gerendákra stb. E vélekedés ellenében felhozható: szénnel, festékkel stb. könnyebb megjegyezni a követ, mint két berótt jellel azonosítani.

Az idén felszínre került rovásjel értelmezése több olyan kérdést is felvet, amire azonnali választ nem várhatunk. Maradunk tehát – egyelőre – a kérdésekkel: hol állt eredetileg a jelet hordozó kő, hogyan került mai helyére? Része volt-e egy hosszabb feliratnak? Milyen üzenetet hordoz, továbbít a ma emberének? Kutatóinkra vár a feladat: bebizonyítani feltevéseiket, hogy az egykori rovó mának szánt üzenete ne menjen feledésbe.

Házak, utcák, szomszédságok, örökségek a 17. századi Székelyudvarhelyen és határában

Előző lapszámunkban egy olyan, korábban nem közölt forrásanyagot indítottunk útjára, amelynek segítségével a 16. századtól anyaszékként (capitális sedes) emlegetett Udvarhelyszék központja, Székelyudvarhely mezőváros 17. századi településszerkezete (határa, utcái, piaca, házai, kápolnái, lakói stb.) kerül az érdeklődő olvasó és nem utolsósorban a szakma számára közvetlen megvilágításba. A forrásokból megismert új adatok hozzásegítenek ahhoz, hogy a város fejlődéséről még hiányos ismereteinket bővítsük, ugyanakkor ahhoz is, hogy a régészeti kutatások nyomán elért eredményeket „színezzük”. Akárcsak az előző rész esetében, az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvekből kiemelt és témakörünk szerint csoportosított szövegrészeket helyesírásunk mai szabályainak megfelelően gondoztuk, indokolt esetben megőrizve a régies nyelvezet sajátosságait is.

Adattár (2. rész)

1615

Udvarhelyi Kézdi Mihály „szabadítatja magát Szent Imre pusztáján az körtövényfánál levő szántóföldébe, melyet Kézdi András árvája, Borók számára tutorsággal [gyámság által] bírt, Kézdi Györgyné tette csóva [tilalomjel] ellen törvényre [...]”¹

Bögözi András, miklósfalvi: „Azért hittam törvényhez az I-t [inctust=vádlottat, alperest, Magyar Györgyöt, Udvarhely városának bíráját] kegyetek eleibe ez jelen való 1615. esztendőben, Sarlós Boldog-

asszony nap tájat, nem tudatik mi okból az megirt esztendőben és nap tájat Dekán Gergely nevű, Udvarhely városi, Udvarhely széki, egy jobbágyomnak a *Botos utcából, mely utcának vicinussa mindkét felől az város, két ökreit, barna szőrűeket, bevitette, kiket törvényre, kezesre kerstem, de nem adta.*”²

Barabás János: „Azért citáltam az I-t [Barabás Mihályt] kegyelmetek eleibe ez jelen való 1615. esztendőben, Gyertyaszentelő Boldogasszony nap tájat, hogy vagyon egy óstól maradt örökségünk az I-nél, az *megmondott városban, a Piac szerben, egy felől Iromos Péter háza, más felől Bécsi Mártonra járó puszta örökség*

vicinitásában, Udvarhely széken [...]”³

Lénárt Mesterné Barbara asszony, Udvarhely városában lakó: „Találtam meg az I. [Pál pap, ki most Szentegyházasoláhfaluban lakik] kezénél *egy benn való ülés helyet*, ugyan in sede Udvarhely, *Udvarhely városában*, melynek vicinussa egyik felől *Szőcs Pál György öröksége, más felől Varga Ambrus öröksége, mely örökség az én anyámé, Rápoly Miklósné Kata asszonyé volt.*”⁴

Gregorius Kőműves de Udvarhely: „Ott voltam a város gyülekezeti-ben Kuti András bíróságában, amikor *Szőcs Györgyné a várost megkénálá házával*, melyet most perelnek, hogy megvegyük, mert eladja, az A. [actor=felperes] asszony [Lénárt Mesterné Barbara] ura is, az megholt Basa György ott vala, senkinek vevő szándékát vagy ellenzését sem akkor, sem azután én nem hallottam. Sőt, hogy Pál papnak adá azután a házat Szőcs Györgyné, az A. asszonytól és az urától vön Pál pap *azon házon levő pitvarra épületbe való fát*, az ura is, Basa György segéttét építeni dolgával.”⁵

Sebestyén András nemes ember, Udvarhely városi: „[...] tilalmat tettem vala az megmondott esztendőben és napon ellene [Kósa György nemes ember, Udvarhely városi ellen], tiltottam vala ki egy földemből, mely *Udvarhely városának határán, Udvarhelyszékben, Pap rakottya névű helynek alsó szélében, egy felől Basa Andrásné Anna asszony, más felől Szabó Bálint földök szomszédságában* vagyon.”⁶

Csiszár Miklós, udvarhelyi: „[...] Szent Márton nap tájat itt, Udvarhely városában, *az Piacon, egy felől Szőcs Ferenc házának, más felől ellenbe által Török Lőrincné házának szomszédságában, Udvarhely széken* [...]”⁷

Cikkünket a Márton Áron téren folytatott régészeti ásatásról készült felvételekkel és az előkerült leletekkel illusztráltuk. A felvételeket Nyárádi Zsolt készítette.

Udvarhely városában lakó Iromos Péterné Judit: „[...] az Udvarhely piacán és ország után [útján], egyik felől való vicinussa az *Török Jánosné háza*, más felől való vicinussa az *Udvarhely piacán való elromlott kápolna* [...]”⁸

Kézdi György, Udvarhely városi: „[...] mely örökségnek vicinussa egy felől *Nagy János*, más felől az *ország uta*, az mely az *Piac al végéről megyen Szombatfalva felé* [...]”⁹

Sükői Orbán János: „[...] az fenn megmondott Mihály Mesternek felesége, Erzsébet asszony az elmúlt 1613. esztendőben, Szent Pál nap tájat, amikor az tatárok elől az városnak népe és az székbeliékben is az *várba beszorultak* volna, ő mégis nem tartván ahhoz magát, hogy ő is ott benn túrt, szenvedett volna; hanem kiment az városba, tüzet gyújtott házánál, úgy annyira, hogy az háza meggyulladott és az tűz elébb-elébb menvén, az *én házaim is megégtek, úgy mint két szoba, egy pitvar avagy kéménés ház, egy csűröm két istállóval egyetembe*, amellelt életemen deszkakertem, melyek sasba voltak rakva; mely házamnak és életemnek vicinussa egy felől *Mezei István uram nemes ember háza*, más felől *Pajzsos Vidné város szeribe való háza az Botos utcában*, Udvarhelyszékben.”¹⁰

Kézdi György, Udvarhely városi: „[...] Udvarhely városában, az *piac fel végén*, az *Sámbokréti* [Miklós] és *Kuti Andrásné háza szomszédságában az úton* [...]”¹¹ „[...] az első hatalmaskodást az hol cselekedte,

annak is vicinussa mind körül az *város piaca*.”¹²

Szabó Menyhátrné Erzsébet asszony: „Tudom, hogy Csiki György és Kézdi Györgyné Kata vonakodának vala az szekér végett a *vár előtt*. Erővel, mind a szekéren való borral együtt, elvevé tőle Csiki György és bevivé a *várba*, közel egy hétig tartá a szekeret borostól szállásán.”¹³

Nagy Péter, Udvarhely városi: „[...] találtam meg az I. [Oláh János] kezénél egy östől maradt örökségemet és házamat, mely vagyon in sede Udvarhely, *Udvarhely városában*, melynek vicinussa egy felől *Sebesi Mihály az anyjával, Horvát Mihálynéval, más felől Kőműves Miklós*. Ezt a megnevezett örökséget és házat kívánom meg az I-től, mert ez a megnevezett örökség az *én atyámé, Ifjú Jánosé volt*, én annak fia vagyok.”¹⁴

Dékán alias [másként] Sánta Tamás, Udvarhely városi: „[...] az fenn megnevezett Udvarhely városban, az *Piac szerben*, az *Istvánfi János és Istvánfi Antalné város szerben való házok szomszédságában* [...]”¹⁵

Néhai Basa András relictaja [özvegye], Anna asszony, nemes személy: „[...] itt, az megnevezett városban és székbén, az *város piacán*, mely piac az város közepben, az *Kósa György és Kósa Péter nemes emberek házok, s több sok jámbor házok vicinitásában vagy* [...]”¹⁶

Székely Sára asszony, Udvarhelyt lakó Somosi Mártonné: „[...] Szőcs Istvánnak az atyja, Szőcs Tamás udvarhelyi néhai hámosos János deáktól és annak feleségétől pénzen vette meg azt a helyet *Udvarhelyt*, melyen most *Ötvös György lakik*; és azt cserélte volt azután Máté Istvánnak és az fiának, Máté Jánosnak az keményfalvi peres örökségért, ki mellett pénzt is, negyven forintot, adott volt Szőcs Tamás.”¹⁷

Kósa Györgyné Erzsébet asszony: „Tudom mikor az édesatyám, *Oroszhegyi Albert udvarhelyi házát* az mostoha atyám, *Hámosos János deák tizennyolc forinton Szőcs Tamásnak ad-*

ta, áldomást is ivánk. Azt is tudom, hogy *Szőcs Tamás Máté Istvánnak adá a keményfalvi örökségért*, mert valamíg meg nem vevé Máté Istvánnak az atyám örökségét, addig Szőcs Tamás ki nem teheté az keményfalvi örökségből.”¹⁸

Nyíró Andrásné Istvánfi Anna asszony, Udvarhely városában lakó: „[...] mely cserében adott örökség vagyon ezen *Udvarhely városában* és székbén, melyet *Oroszhegyi Albert örökségének hittanak*, melynek vicinussa egy felől *Borbély Mátyásné öröksége*, más felől *penig az Boldizsár deák öröksége*.”¹⁹

Mihály János

1. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára. F 16. Törvénykezési jegyzőkönyvek. II/6. 233v.

2. Uo. II/5. 79.

3. Uo. II/5. 149.

4. Uo. II/5. 151.

5. Uo. II/5. 154.

6. Uo. II/5. 169.

7. Uo. II/5. 179.

8. Uo. II/5. 419.

9. Uo. II/5. 435.

10. Uo. II/5. 445.

11. Uo. II/5. 449.

12. Uo.

13. Uo. II/5. 452.

14. Uo. II/5. 455.

15. Uo. II/5. 507.

16. Uo. II/5. 521.

17. Uo. II/5. 538.

18. Uo. II/5. 539.

19. Uo. II/5. 595.

Százhusz éves a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola

Székelyudvarhelyt iskolavárosként szokták emlegetni. A nagy múlttal rendelkező, humán beállítottságú felekezeti iskolák mellett a XIX. század második felében még két iskola alakult: az Állami Főreáliskola (1871) meg a Kő- és Agyagipari Szakiskola (1893). Az utóbbi megalapítása óta 120 év telt el.

A XIX. század végére az Osztrák–Magyar Monarchia magyarországi részének keleti felében egyre érezhetőbbé vált az ipar fejlesztését szolgáló intézkedések hatása. Ezeknek az intézkedéseknek a célja a gazdasági helyzet javítása, a munkaerő helyben tartása volt. A hajdani helyzet és intézkedések hasonlóak a napjainkban tapasztalható állapotokhoz. A gazdaság fellendítését és a munkaerő-főlősleg itthon tartását az illetékes szervek a szakoktatás támogatásával és a már meglévő helyi kisipar fellendítésével próbálták elérni. Többek között ezt a célt szolgálta a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola megszervezése is.

Az iskolalapítás 100. évfordulója alkalmából, 1993-ban Róth Edith, az utódiskolának számító Dr. Bányai János Iskolaközpont történelem tanára egy könyvet állított össze. Ebben a fennmaradt szakiskolás iratanyagok alapján (iskolai értesítők, évkönyvek, tantestületi gyűlések jegyzőkönyvei, anyakönyvek) részletesen összefoglalta az iskola történetére és működésére vonatkozó tudnivalókat.

Az iskola 1893-ban létesült, de a kezdeményezés jóval korábbra tehető. A marosvásárhelyi római katolikus szeminárium igazgatójának felhívására 1854-ben Dávid Antal Mózes, az Eszterházy grófok abosfalvi tiszte alapítványt hozott létre egy Székelyudvarhelyen létrehozandó „ipartanoda” számára. Ezt követően több törvény is szabályozta az ipari oktatást, majd 1893-ban, Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter felhívását követően, hogy a megye és a város tegyen javaslatot egy ipari szakiskola felállítására, megalakult a szakiskola.

1893 márciusában volt az iskola felügyelő bizottságának alakuló gyűlése.

Az állam a várostól telket vásárolt iskolaépítés céljával a Petőfi utcában. 1893 szeptemberétől megindult az első évfolyam. Az állami támogatás mellett az iskola felhasználta a Dávid Antal Mózes alapítvány fele jövedelmének haszonélvezeti jogát, továbbá támogatók voltak a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, az Udvarhely Megyei Takarékpénztár, a helybeli önképzőkör és a város.

Az iskola az első világháborúig zavartalanul működött, épülete a Petőfi utcában volt, a mai Palló Imre Művészeti Szakközépiskola épületében. Az eredetileg L alakú, egyemeletes épületet fokozatosan bővítették az elkövetkező években, míg végül elnyerte mai formáját, teljesen zárt udvara lett. A korabeli sajtó élesen bírálta az épületet: zártnak, levegőtlennek, toldozott-foltozottnak, értelem nélkülinek nevezte. 1915-ben a szomszédból átterjedt tűzvész megrongálta az épületet, de a helyreállítás után sem változott az épület jellege.

Az 1916-os román támadás miatt az iskola Budapestre menekült. 1917 augusztusában már ismét Székelyudvarhelyen működött. 1918-ban, Erdélynek új államhatárok közé kerülésével, az iskola életében is nagy változások következtek be. Bevezették tanítási nyelvként a románt, az intézetbe román tanulók és tanárok érkeztek. Rövid idő alatt a régi tanári kar nagyobb része kénytelen volt elhagyni az iskolát. A köipari tagozatot 1922-ben Zalatnára helyezték. A következő tanévtől faipari szak nyílt asztalos és fafaragó osztályokkal.

1940 őszével az iskola ismét Magyarország tulajdonába került. Az átadást követően újabb lendülettel fogtak az intézmény újraszervezéséhez. A tanítás három szakon folytatódott tovább: agyagipari, fafaragói és asztalos. Az 1943-1944-es tanévvel kezdődően az oktatás villamosipari tagozattal is bővült, de nem működött tovább az asztalos szak.

Még 1940-ben, a megváltozott körülményekre való tekintettel, kérték a volt állami főreáliskola épületét. 1943-ban ítélték oda az épületet, de az átvételre csak a második világháború befejezése után kerülhetett sor. Az iskola új igazgatója dr. Bányai János mérnök lett. 1945 szeptemberével az intézmény új névvel, de magyar nyelven kezdte meg tevékenységét. 1948-

*Dombormű
a szakiskola épületének
kapualjában*

*Hargita Nándor
feleségének síremléke*

ban sikerült a már régóta igényelt Székelytámadt várbeli épületbe költözni. Rövid időre az iskola villamossági gép és faipari szakban, illetve építészeti szakban is nyújtott képzést.

Az 1950-1951-es tanévvel kezdődően újjászervezték az ipari szakoktatást. Az iskola számára ismét az egykori Petőfi utcai épületet jelölték ki. Az intézmény különböző nevek alatt működött tovább 1974-ig. A lakatos, asztalos és kályharakó szakosztályok mellett megjelent a fémforgácsoló, esztergályos szak is, később textilipari és villanszerelő szakosztályokkal is bővült.

A hatvanas évek végétől csatlakozott az intézményhez a városban működő közgazdasági szakközépiskola is, így néhány évig közigazgatási-ipari jelleggel működött az iskola. 1974-ben összevonták a két iskolát, megszüntették a közigazgatási szakosztályt. Az új intézményt a Budvár utca 8. szám alá költöztették. A létrejött intézmény a Székelyudvarhelyi Fémipari Iskolaközpont volt, egy liceális és szakiskolás osztályokkal működő szakoktatási intézmény.

1990 őszétől az intézmény ismét új nevet vett fel: Dr. Bányai János Ipari Iskolaközpont.

Az iskola története és tevékenysége nagyjából két szempont szerint tanulmányozható: az egyik a gazdasági szempont, a szakoktatásban kifejtett tevékenység, a másik az első világháborúig terjedő időszakra vonatkozható művészeti tevékenység.

A szakoktatásban kifejtett tevékenység az évek távlatából vizsgálva mindenképpen jelentős volt. Bár nem váltotta be azon kezdeti reményeket, amelyek a helyi iparművészet felvirágoztatását célozták, de csak azért nem, mert a változó idők más szakmák előtérbe kerülését hozták, és valójában az államalakulat, amely életre hívta, nem is érte meg az iskola kiteljesedését.

Az ipari szakoktatás az 1960-as évekre kiteljesedett, ezt követően sajnos egy hanyatlási folyamatnak lehetünk tanúi. Érthetetlen módon napjainkban ismét, akárcsak a kezdetekkor, a lenézett iskolák közé tartoznak a szakiskolák. Mindezek ellenére az iskola mindvégig igyekezett, az utódiskola pedig a mai napig igyekszik megfelelni a változó igényeknek.

A kifejtett művészeti tevékenység szempontjából elemezve az eredményeket: a kezdeti években az iskola jelentősen hozzájárult a város és a környező települések arculatának alakításához. Sajnos ez nem érvényesülhetett kellőképpen, hiszen az első világháborút követő időszakban a kőipari szak elköltözésével nem készültek többé maradandó köztéri alkotások, sőt egy részüket le is rombolták, az agyagipari termékek többsége elkallódott. A második világháborút követő időszakban már senki nem tartotta fontosnak a szakiskola tanárai és diákjai által készített műemlékek gondozását és népszerűsítését.

A készített munkák általában köztéri emlékművek, templomi berendezések, sírkövek, épületdíszek és kerámiatárgyak voltak. A művészi igénnyel megformált alkotások leginkább az alapítástól 1918-ig terjedő időszakban készültek. A korabeli helyi sajtó rendszeresen cikkezett a köztéri emlékművekről. A korszerű népszerű folyóiratai (*Magyar Iparművészet, Magyar Művészet, Magyar Űveg és Agyagújság*) rendszeresen jelentettek meg cikkeket és fényképeket a szakiskola által készített munkákról.

Az új megyeháza felépítése és a millenniumi emlékünnepek idején Hargita Nándor szobrász, az iskola igazgatója elkészítette az ezredéves emlékoszlopot. Az emlékmű egy obeliszk volt, amelyet két oroszlán fogott közre. Az obeliszk talapzatának négy oldalán egy-egy címer volt, melyek közt Udvarhely vármegye és Székelyudvarhely város címere.

Vofkori György *Székelyudvarhely. Várostörténet képekben* című könyvében láthatunk egy érdekes fényképet, amelyen a szakiskolás tanárok mulatoznak, a háttérben pedig a millenniumi oszlop egyik oroszlánjának gipszmintája látható. Az emlékmű másolatát nemrégiben újra felállították Székelyudvarhely főterén.

Szintén Hargita Nándor készített egy emléktáblát, amelyet a vármegyházán helyeztek el. Ma már nem tudjuk pontosan, hogy az épület melyik részén lehetett, 1898-ban a *Magyar Iparművészet* közölt fényképet róla. 1899-ben Hargita Nándor tervei alapján egy fekete márványtáblát készítettek Erzsébet magyar királyné emlékére, melyet a homoródalmási cseppkőbarlangban helyeztek el.

1901-ben állították fel az úgynevezett Katolikus emléket. Alkotója Harmath Ödön volt, aki a szakiskolában mintázást tanított. Az emlékmű egy Jézus-szobor, a Márton Áron tér felső részén található, nemrég restaurálták.

1904-ben a kőipari szak diákjai Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter síremlékét készítették el Budapesten. 1905-ben Homoródkarácsonyfalva számára készítettek egy Erzsébet-emlékművet.

1906-ban Hargita Nándor Erzsébet királyné emlékére szobrot készített Halmagy község számára. 1909-ben ugyancsak ő Agygfalvára egy nagyszabású 1848-as emlékművet tervezett, amely nem került kivitelezésre halála és később a világháború kitörése miatt.

Az iskola tanáraihoz és diákjaihoz köthető többi alkotás (a köztéri emlékműveket leszámítva) jellegüknél fogva nincsenek annyira szem előtt, így kevésbé ismertek a város lakosságának körében.

A szakiskola a helyi templomok számára készített templomi berende-

zések: a belvárosi református templomban található úrasztala a szakiskola munkája. A Szent Miklós-hegyi plébániatemplom számára egy szentélyrekesztő korlátot készítettek. Egyik legnagyobb szabású munkájuk a zetelaki templom márványból készült fő- és mellékoltárai, valamint a keresztelőmedence. Máréfalva templomának főoltárát szintén a szakiskola készítette márványból, de itt helyeztek el két érdekes, színes majolika technikával készült oltárt is.

A szakiskola által készített műalkotások érdekes csoportját képezik a síremlékek. A város római katolikus és református temetőjében egyaránt ott vannak. Beazonosításuk nem mindig könnyű, mivel általában csak egy szerény „helybeli szakiskola” felirattal látták el őket a talapzaton. A számtalan síremlék közül érdemes kiemelni néhányat. A római katolikus temetőben található dr. Soó Rezső síremléke (a botanikus dr. Soó Rezső édesapja, 421-es sz. síremlék). Érdekessége, hogy a sírkő két oldalához egy-egy posztamens kapcsolódik, rajtuk egy-egy szakállas férfifej. Petrányi Miklós festőművész, a szakiskola rajztanára Hargita Nándort megfestette az egyik ilyen fej mintázása közben.

Szintén a római katolikus temetőben található Hargita Nándor feleségének és egyik gyerekének a sírköve. Kialakítása egy kissé eltér a szokásos sírkövektől. A művész láthatólag nagy odaadással és végtelen szeretettel készítette. A virágmintás szecessziós mintázatok felett elkészítette feleségének portréját is, majd latin felirattal látta el: FIAT VOLUNTAS TUA (Legyen meg a te akaratod.). Ennek a síremléknek a közelében temették el később a művészt is.

A református temetőben, a ravatalozó közelében Koncz András számára készült impozáns síremlék. Ezen Hargita Nándor szintén megmintázta az elhunyt portréját. Ettől nem messze található dr. Kassay Albert városi tisztiorvos síremléke. Érdekes módon egyiptomi motívumokból van kialakítva, egy ülő szfinxalak fölé helyezték el az obeliszket.

A szakiskola által készített épületornamensek beazonosítása még nehezebb, hiszen ezeken egyáltalán nem

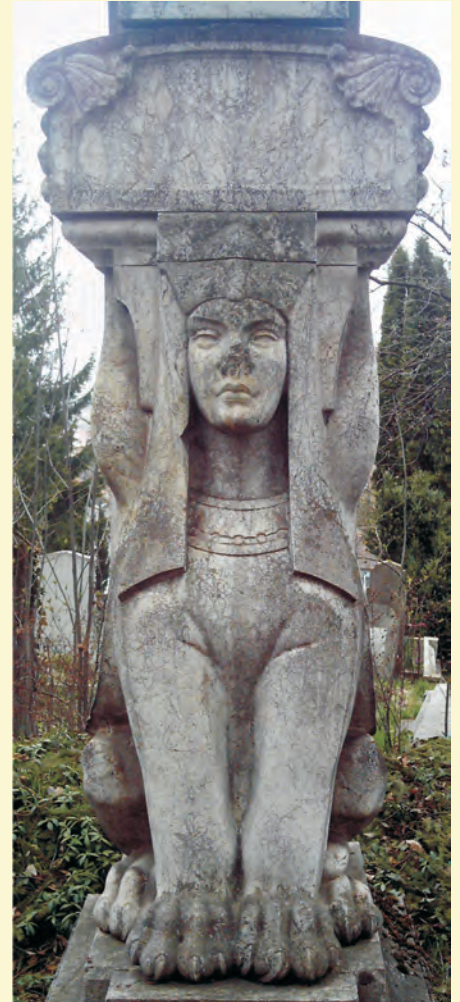
láthatunk semmilyen aláírást. Kivételt az a címer jelent, amely a Kossuth utca 64. szám alatti ház emeleti részén látható. Ezt Hargita Nándor saját aláírásával látta el. Egy 1941-ben kiadott iskolai évkönyv tanúsága szerint a szakiskola készítette a Római Katolikus Gimnázium színes majolikadíszeit, bár hasonló épületornamentikai munkákról nem tudunk, csupán a máréfalvi templom két mellékoltára készült hasonló technikával. A szakiskola (Stohoffer Béla szobrászművész) munkája az egykori Attila utca 7. szám alatti ház homlokzatának kialakítása. A gondosan kivitelezett és elhelyezett épületdíszítő elemek mellett a homlokzat érdekessége egy nő és egy férfialakot ábrázoló lapos dombormű. Mindkettő a helyi jellegzetes mesterségek egyikét ábrázolja, a nő fon, a férfi egy csákánnyal a kezében látható, bizonyosan földmunkás.

Egy másik díszes homlokzatkialakítás a mai Orbán Balázs utca 19. szám alatti házon látható. A gazdag növényi ornamentika mellett megjelennek galambfigurák is. A kapu feletti részen, egy-egy medalionban megmintázták a ház egykori lakóinak portréit is.

Szintén említést érdemel az a magas dombormű, amelyet a szakiskola épületének kapualjában helyeztek el. A dombormű pusztán dekoratív céllal készülhetett, talán az volt a szerepe, hogy serkentse a belépő növendékeknek a mintázás iránti kedvét. A három gyerekfejet ábrázoló domborművet Hargita Nándor saját gyerekeiről mintázta. Egy korabeli fényképen a dombormű mintázása közben láthatjuk az iskola igazgatóját.

A szakiskola által készített kisebb domborművek és kerámia tárgyak ritkán maradtak fenn. Csupán egy kis töredéküket láthatjuk abban az emlékszóban, amelyet a dr. Bányai János Ipari Iskolaközpontban rendeztek be. Minden bizonnyal léteznek még munkák a városban magánszemélyeknél.

Az iskolai értesítőkből tudjuk, hogy a tanárok készítették el a munkák terveit, majd a tanulókkal együtt kiviteleztek a műhelyfőnökök irányítása alatt. Stílusukat tekintve szervesen illeszkednek a korszakra jellemző eklektikus alkotások közé, ahogy akkoriban nevezték, historizáló jelle-

Kassay Albert síremléke

gűek, de némelyiken erőteljesen jelen vannak az akkor újdonságnak számító szecessziós törekvések is. Leginkább a sírkövekre jellemző az a gondos kivitelezés és néha formabontó törekvés, amellyel fel szerették volna hívni a figyelmet, illetve újabb megrendeléseket elérni.

Százhusz év távlatából és jócskán megváltozott gazdasági körülmények közt szemlélve a szakiskola tevékenységét, elmondhatjuk, hogy sikerült megközelíteniük a kitűzött célt, hiszen megindult a szakoktatás, így az évek során rengeteg szakembert képeztek többféle szakmában. Művészeti szempontból az iskola jelentősen hozzájárult a korabeli iparművészeti törekvések megismertetéséhez, ugyanakkor jelentősen alakította a városképet, annak ellenére, ha a következő korszakok igyekeztek figyelmen kívül hagyni, sőt lerombolni a szakiskola által készített műalkotásokat.

Kelemen Albert

A színes papír történetéből 7. Színes papírok felhasználása

A témában megjelent írásainkból már nagy részben ki is derült, hogy mire is használhatták, illetve használják a színes papírokat. Sorozatzáró írásunkban főleg a (rég)múlt, de napjaink gyakorlatát is figyelembe vesszük. A könyvek [1. kép], a falburkolatok (tapéták) és a dekorációs papírok esetében szembetűnő jelenlétük, és öröklétük nyilvánvaló. Természetesen, a századok során számtalan más felhasználási lehetősége kerül(t) a színes papíroknak, még a könyvek esetében is (pl. könyvvédő borítók, tokok, [2. kép] könyvjelzők). Ha csak csomagolópapírként, göngyöleg vagy burkoló anyagként [3. kép] fogjuk fel, akkor is sokrétű rendeltetése lehet. Alkalmazták – mint láttuk – eredeti okiratokhoz, naplók, levelek papírjai gyanánt. Szelencék [4. kép], kisebb-nagyobb használati (szalon) tárgyak, játékok [5. kép], szórakoztató eszközök, mint pl. kártyák és azok dobozai, használati tárgyak [6. kép] tároló dobozok, bútordarabok, [7. kép] utazóládák, bőröndök, de akár zeneszerszámok díszítésére is szolgálhat. Csemlalók, spinétek külső és belső díszítésére is gyakran használták a színes papírt, mely kitűnően helyettesítette az intarziát. Alaposan felragasztva a megfelelő helyre, és többszörös lakkozás után impozáns díszévé válhatott a hangszernek. Ma már hangszermúzeumok féltve őrzött kincsei ezek. Johannes Vermeer *Zene lecke* című fest-

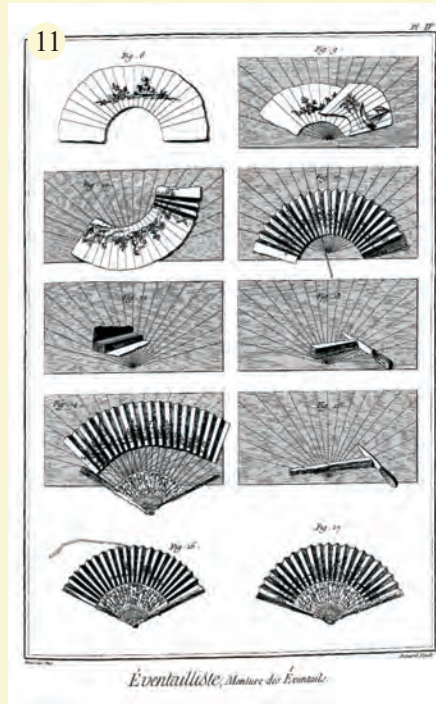

ményéből kiragadt részlet gyönyörű példája ennek [8. kép].

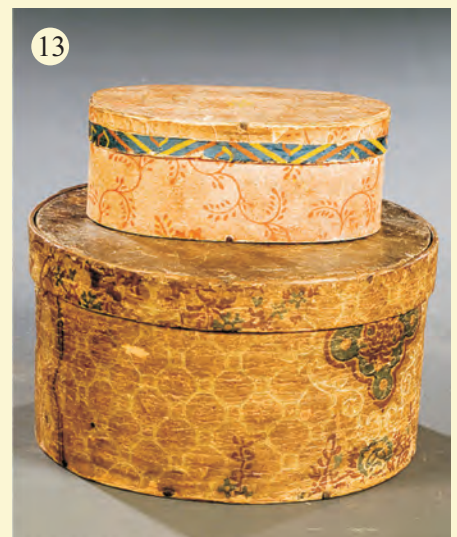
A témás (állat- és emberalakos) bronzfirnisz és brokátpapírok [9. kép] amellet, hogy kivágós papírnak is szánták, önállóan is szépek voltak. Sok érdekes, művészien kidolgozott példány maradt fenn belőlük [10. kép]. A színes papír tehát önmagában is lehet művészeti alkotás, mely a lakásbelső rangját is emelheti.

Asztali és fali képeretek, rámak anyagaként jelenhet meg, de képezheti modern, nyárias öltözködési kiegészítők tárgyát is (fülbevalók, nyakláncok, karkötők, legyezők). A legyezőgyártás külön manufaktúrává nőtte ki magát. A selyem mellett jelentős szerep jutott a színes, festett papírnak is. A Nagy Francia Enciklopédia több grafikai táblán is megörökítette a gyártás folyamatát [11. kép].

Szekrények ajtóit, fiókjait, polcait, belső falait gyakran burkolták színes

papírral [12. kép], amely azon túl, hogy esztétikai élményt nyújtott, eltakarta az esetleges réseket, védett a por ellen, akárcsak az utazóládák esetében. Kisebb dobozok, tálak, tálcák, de még kisebb bútordarabok esetében is az ügyes kezű mester, a ma is használt dekupázs technikát alkalmazva, kiválthatta a drága, távol-keleti japán – gyöngyházat, elefántcsontot, tojás- vagy kagylóhéjat igénylő – intarziás lakkozást. Kereskedők rendeltek különböző termékeik számára színes papírral borított kartondobozokat (pl. kalapnak [13. kép], cipőnek). Napjainkra egyre inkább előtérbe kerül a papírfestésnek társadalmi hasznosságú vetülete. Sok helyen élnek a színespapír-készítés gyakorlatával a gyer-

meki kézügyesség és szépérezék fejlesztésének érdekében [14. kép], és nem elhanyagolható jótékony és megnyugtató terápiás hatása sem. Számtalan alkotó körben kedvenc alkalmazás. Érdemes vele foglalkozni!

Róth András Lajos

Fenyőkút. Fotó: Kerekes István
(Kazincbarcika, Magyarország)

Korond. Fotó: Bartók Izabella
(Sepsiszentgyörgy)

Fenyőkút. Fotó: Tiszavölgyi Zsolt
(Füzesabony, Magyarország)

Korond. Fotó: Tordai Ede
(Marosvásárhely)

Pálpataka. Fotó: Kozma Erzsébet
(Zetelaka)

Fenyőkút. Fotó: Fekete Réka
(Székelyudvarhely)

Kalonda, Cika-tanya
Fotó: Balázs Ödön (Székelyudvarhely)

Atyha. Fotó: Erős Zoltán
(Gyergyószárhegy)